

Siyaset Sosyolojisi : Geçmişi, Kapsamı, Türkiye'deki Gelişim Çizgisi ve İlgili Alanlarına Bir Bakış

*Prof. Dr. Nermin Abadan - Unat**

*Doç. Dr. Ali Yaşar Sarıbay***

I. GİRİŞ

Siyaset olgusuna ilişkin sistematik incelemelerin yaklaşık yirmibeş yüzyıllık bir geçmişi vardır. Bu süre içinde siyaset farklı yaklaşımlara, kapsamlara ve adlara sahip disiplinler tarafından incelenmiş, ancak son iki yüz yılda bu disiplinler arasındaki işbölümü giderek özgülleşmiş. nihayet yirminci yüzyılda —şikayetlere bile yol açan— sofistike bir uzmanlaşma gerçekleşmiştir.

Onsekizinci ve yirminci yüzyıllar arasında meydana gelen toplumsal değişmeler ve bunlara ilişkin problemler mevcut toplumsal incelemelere hâkim olan anlayışı da etkilemiştir. Her şeyden önce, toplumsal değişime koşut olarak toplumsal gerçekliğin büründüğü çok boyutlu ve girift görünüm karşısında olguları **olması gereken gibi** ele alan ve bunun ilke ve kurallarını araştıran sosyal felsefeliğin yetersizliği anlaşılmıştır. Bu ise, olguları **olduğu gibi** irdelemeye yönelik bilimsel yaklaşımın gelişmesinde bir hareket noktası oluşturmuştur. Böylece, o güne kadar genel bir kabul görmeyen **sosyal yasa** ve **bağımsız sosyal bilim** anlayışı onsekizinci yüzyıldan itibaren kabul edilmeye başlamış; bu yeni anlayışı yansıtan yapıtların sayısı giderek artmıştır.

* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
** Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Gerçi, onsekizinci yüzyılda da sosyal olguların felsefi yaklaşımla değerlendirilmesine, toplumsal öğütlerin ve insan ilişkilerinin ne ve nasıl olduklarına değil, **nasıl olmaları gerektiği** sorununa önem verilmeye devam edilmiştir. Ancak, gene bu yüzyılda sosyal olguların düzenli bir karakteri olduğu, bundan dolayı fiziksel evreni yönetmelere benzeyen doğal yasalara bağlı bulunduğu düşüncesine de varılmıştır. Aynı zamanda, ideal bir sosyal düzenin ilkelerini ve kurallarını saptamak için, önce varolan sosyal örgütlerin incelenmesinin gerekliliği, toplum felsefecilerini **sosyal bilime** yöneltmek zorunda bırakmıştır¹. Çünkü, toplumsal değişimin toplumsal gerçekliğe kazandırdığı girift niteliğini anlamadan, nasıl bir ideal düzene yönelineceğini belirtmenin pek kolay olamayacağı anlaşılmıştır.

Böylece, bir yandan gözleme dayanan çalışmalar gelişirken (örneğin, Montesquieu'nün **Kanunların Ruhunu**, (1784) adlı çalışması), öbür yandan «toplumsal yasa» anlayışının işlenmesi (örneğin bu hususta, özellikle A. Comte'un katkıları önemlidir), hattâ genel bir sosyal bilim kuramı oluşturma girişimleri (örneğin K. Marx'ın çalışmaları) hız kazanmıştır².

Onsekizinci yüzyılda meydana gelen bu gelişmelerin sosyal bilim anlayışında yol açtığı iki farklı yönsemeye tanık oluyoruz. Bunlardan birincisi, **bütüncül** diyebileceğimiz sosyal bilim yönsemesidir. Bu yönsemede hâkim olan düşünceye göre, sosyal bilim bir bütündür, çünkü eğer sosyal olguların bağlı oldukları doğal yasalar varsa, bu tüm olgular için ayırıcı ve bunları bulup ortaya çıkarmak tek bir sosyal bilimin görevidir. Bu anlayışın başta gelen temsilcisi A. Comte'dur. Comte **sosyolojiyi bütüncül sosyal bilim** olarak takdim ederken, bir yandan da bu yeni bilim dalının pozitif yönünü vurguluyor ve ona özellikle tarihsel gelişimin yasalarını inceleme görevini yükliyordu³.

Burada bütüncül sosyal bilim anlayışını daha fazla inceleyecek değiliz. Söylemek istediğimiz, sosyal bilim anlayışından önce nasıl ki toplumsal gerçekliğe ilişkin tüm incelemeler **felsefe** şemsiyesi altında toplanıyor idiyse⁴, aynı şeyin, **sosyal bilim** kavramının ortaya atılışından sonra, bu kez **sosyoloji** şemsiyesi altında yapılmak istenmesidir. Comte'un da asıl amaçladığı bu idi.

1 M. Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, (çev.: Ü. Oskay), Ankara, 1973, s. 9/14.

2 Aynı eser, s. 14/19.

3 R. Aron, **Main Currents in Sociological Thought, I**, New York, 1968, s. 102.

4 Bu sadece sosyal inceleme dalları için değil, doğa incelemeleri, pozitif disiplinler için de sözkonusudur; yani tüm disiplinler felsefe şemsiyesi altında toplanmaktaydı. Ancak, pozitif bilimlerin bu şemsiyenin altından çıkmaları, sosyal disiplinlerden daha önce olmuştur.

Bu konuda bkz. C. Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, İstanbul, 1979 2. b., s. 25.

Ne var ki, Comte bu çabasında bütünüyle sosyal felsefeden arınabilmiş de değildir. O kadar ki, Aron, Comte'u «filozoflar arasında bir sosyolog, sosyologlar arasında bir filozof»⁵ diye tanımlayabilmektedir.

Belirtmek gerekir ki, bu durumda bulunan tek kişi Comte değildir. Belki aynı tanımı ondan öncekiler (örneğin bir Saint - Simon, Proudhon), için olduğu gibi, sonrakiler (örneğin bir Marx, Durkheim), içinde yapmak mümkündür. Hatta, diyebiliriz ki, hem **olanı**, hem **olması gerekeni** bir arada inceleme isteği, yirminci yüzyıl başlarına kadar yapılan sosyal bilim çalışmalarında yaygın bir şekilde bulunmaktaydı.

Yirminci yüzyıl ise, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllardaki **bütüncül** sosyal bilim yönsemesine karşı gelişen bir tekilci sosyal bilim yönsemesinin olduğu kadar, bununla ilintili olarak sosyal bilimler arasında gelişen bir işbölümünün ve uzmanlaşmanın başlangıcını da simgelemektedir.

Tekilci sosyal bilim yönsemesinde hâkim olan düşünce, toplumsal gerçekliğin bütün olarak anlaşılabilmesi için, bu bütünü meydana getiren bölümlerin tek tek ve derinlemesine incelenmesi gerektiği idi. Bu ise, ancak toplumsal gerçekliğin her bir bölümüne (örneğin, din, kültür, siyaset, vd.) tekabül eden uzmanlaşmış sosyal bilim disiplinlerinin yardımıyla başarılabilirdi.

Siyaset sosyolojisi özünde bu düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkan bir disiplindir. Gerçi siyasi fikirler tarihinin çağ açan büyük düşünürlerinden Aristo, Machiavelli ve Montesquieu günümüz siyaset sosyolojisinin kapsamına giren konuları ele alıp incelemişlerdir; ondokuzuncu yüzyılda ise, Saint - Simon, göreceğimiz gibi özellikle Marx ve Weber çağdaş siyaset sosyolojisine temel malzeme niteliğinde yapıtlar sunmuşlardır. Ama, uzmanlaşmış bir disiplin olarak siyaset sosyolojisini, yukarda değindiğimiz nedenlerle, yirminci yüzyılın bir düşünce ürünü saymakta isabet vardır. O tarihe kadar kimi zaman toplumsal/siyasal felsefe, kimi zaman genel sosyoloji içinde eritilme tehlikesi ile karşı karşıya kalan bu disiplin, ancak yirminci yüzyılda çağdaş siyaset bilimi şemsiyesi altında özgün kimliğine kavuşmaya başlamıştır.

Şimdi bu süreci, belirli aşamalar ve bu aşamaları yönlendiren etkenler çerçevesinde daha yakından izlemeye çalışalım.

II. SİYASET SOSYOLOJİSİNİN GEÇMİŞİ : AVRUPA

Siyaset sosyolojisini doğuran en önemli etken sadece yukarda genel hatlarıyla değindiğimiz **felsefi** yaklaşımdan **sosyolojik** yaklaşıma geçişin

5 Aron, a.g.e., s. 114.

toplumsal gerçekliği incelemedeki **Problemstellung**'u (sorunu ele alış biçimini) değiştirmesi değildir: Kuşkusuz en iyi sosyal/siyasal düzenin doğal koşullarının ne olduğunu sormaktan çok, sosyalsiyasal düzenin koşullarını ve mekanizmasını; onu oluşturan öğeleri, bu düzenin genelde ve özelde devamlılığını ve değişimini çözümlenme⁶ siyaset sosyolojisinin doğumunda önemli bir rol oynamıştır. Ancak, siyaset sosyolojisi Avrupa siyasal düşüncesinde **devlet** ve **toplum** ayırımının kavramlaştırılması üzerine inşa olmuş bir disiplindir. Sosyolojik **Problemstellung**, bu inşa oluşun sağlam şekilde tamamlanmasında önemli bir işleve sahip olmuştur.

Devlet ve toplum arasındaki ayırım, modern devlet fikrinin doğmasından sonra gündeme gelmiştir. Bu ayırımla birlikte siyasal düşünüyü en meşgul eden konu, devletin mi toplumu biçimlendirdiği, yoksa toplumun mu devleti biçimlendirdiği tartışmasıyla ilgili olmuştur⁷. O kadar ki, genelde sosyal ile siyasal alanlar arasındaki ayırımın ne olduğundan kaynaklanan bu tartışma, bugün çağdaş siyaset sosyolojisinin kurucu babaları arasında iki uçlu bir kutuplaşmaya bile yol açmıştır. Bir uçta, siyasal alanın, bu alanlardaki kurumların ve süreçlerin özgüllüğünü ve özerkliğini küçümseyenler toplanmıştır. Bu ucun temsilcilerinin başında Marx gelmektedir. Öbür uçta ise, siyasal alanın hâkim alanı oluşturduğu, sosyal alanın ikincil nitelikte olduğunu savunanlar toplanmıştır. Temsilcileri arasında Pareto, Mosca (bir ölçüde Schumpeter) gibi adlar bulunmaktadır⁸.

Siyasal ve sosyal alanlar arasındaki farklılaşmaya ilişkin kutuplaşma, madalyonun öbür yüzündeki diğer bir kutuplaşmayla ilintili bulunmaktaydı. Bu, devletten yana olanlar ile (Hegel ve izleyicileri ile von Stein) toplumdaki yana olanlar (Saint - Simon, Proudhon ve Marx) arasındaki ideolojik bir çatışmanın da ifadesiydi. Birinciler toplumun devletin egemenliği altına girmesini, ikinciler ise, devletin toplum tarafından sınırlanmasını, denetlenmesini veya tamamıyla ortadan kaldırılmasını savunmaktaydılar⁹.

İkinci görüşü savunanlar arasında gerek tezlerin özgünlüğü ve kapsayıcılığı, gerek siyaset sosyolojisine katkıları bakımından Marx'ın ayrı bir yeri vardır. Gerçi Marx doğrudan siyaset üzerine yazmamıştır. Bununla beraber, yaptığı çözümlenmelerde siyaseti ekonomik çıkar çatışmasının ve bu çatışmaya dayanan sosyal sınıflar arasındaki mücadelenin biçimlendirdiği bir gölge olgu olduğunu vurgulamış; böylece siyasetin toplum-

6 S. N. Eisenstadt, «General Introduction : The Scope and Development of Political Sociology», **Political Sociology : A Reader**, Ed. S. N. Eisenstadt, New York, 1971, s. 5.

7 W. G. Runciman, **Social Science and Political Theory**, Cambridge, 1969, Second edition, s. 25.

8 Eisenstadt, **a.g.e.**, s. 6.

9 S. M. Lipset, «Political Sociology» **Sociology Today**, V. I, Ed. R. K. Merton ve diğerleri, New York, 1959, s. 82.

sal kökenlerine dikkatleri çekmiştir. Marx'a göre **siyaset**, yöneten - yönetilen ilişkisinde **baskı, kabul** veya **iknayı** sağlamada, kısacası hâkim olmayı veya tâbi olmayı belirlemede **güce** dayanan en önemli araçtı. Bununla beraber Marx, **hâkimiyetin** (veya tâbi olmanın) tıpkı **çatışma** gibi insan ilişkilerinin doğal bir parçası olmadığını, her ikisini de sınıflı toplumlara özgü olduğunu, bu tür toplumların üretim biçimlerinin özgül ve somut özelliklerinden kaynaklandığını savunuyordu¹⁰. Devleti de bu bağlamda hâkim sosyal sınıf(lar)ın hâkimiyetini sürdürme gayesi üzerine inşa olmuş ve yapı olarak görüyordu; bu ise devletin toplum tarafından biçimlendirildiğinin açık bir ifadesi idi.

Ne var ki, hem Marx'ta hem diğerlerinde «devlet mi toplumu biçimlendirir, toplum mu devleti» tartışması, Lipset'in belirttiği gibi, sanki devletle toplum birbirinden bağımsız iki organmış gibi ele alındığından yanlış bir soru üzerine oturtulmuş bir tartışmaydı¹¹. Buna karşılık, sözkonusu tartışma siyaseti devletle özdeş gören geleneksel siyasal bilim anlayışının eksikliğini sergilemek gibi olumlu bir katkıda da bulunmuştur. Bu katkı sayesinde devletin toplumdaki bir çok siyasal kurumdan sadece biri olduğu; siyasal kurumların da toplumsal kurum kümelerinden yalnızca birini oluşturduğu görüşü genel kabul görmeye başlamıştı ki bu, siyaset sosyolojisinin yeni bir disiplin olarak etkinlik kazanmasında da belirleyici olmuştur. Çünkü o zamandan itibaren, toplumsal kurum kümeleri arasındaki ilişkiyi irdeleme görevini genel sosyoloji üstlenirken, siyasal kurumlarla diğer kurumlar arasındaki ilişkiyi irdeleme görevi siyaset sosyolojisi disiplinine bırakılmıştır¹². Böylece, siyaset sosyolojisi genel sosyolojinin uzmanlaşmış bir kolu haline gelirken, geleneksel siyasal bilimden de çok farklı bir yaklaşımı temsil etmiş oluyordu. Bu gelişme bağlamında siyaset devletle sınırlı bir olgu olmanın çok daha ötesine geçiriliyor; bu kez, bir devlete sahip olsun veya olmasın, tüm toplumlarda varolan **iktidar** olgusuyla özdeş kılınarak evrensel bir niteliğe büründürülüyordu.

Siyasetin evrensel bir olgu olarak kavranmaya başlamasında Weber'in yaptığı katkı son derecede önemlidir. Bu katkı, Weber'in genel sosyolojinin yaptığıının tersini yapmış olmasında, **iktidar** olgusunu «siyasal kerte» ele almayı başarabilmesinde belirir : Weber, «belirli bir toprak sınırları dahilinde buyruklarını idarî bir örgüt aracılığı ile fiziksel zora başvurma yeteneğine sahip olarak yerine getiren her egemen grup siyasal bir gruptur» tanımıyla, siyaseti («toprak», «idarî örgüt» ve «fiziksel zor» öğelerine yer vererek) devletle de bağdaştırmaya çalışmasına karşın, özellikle ikti-

10 R. Miliband, **Marxism and Politics**, London, 1977, s. 17-18.

11 Lipset, **a.g.e.**, s. 82.

12 Lipset, **a.g.e.**, s. 83.

dar ögesi üzerinde durarak, siyasete bakışı, klâsik kurumsal ve hukuksal perspektiften koparmıştır¹³.

Özellikle Marx'ın ve Weber'in derin etkileriyle¹⁴ 1930'larda Avrupa'da tam anlamıyla kendi özgün kimliğine kavuşan siyaset sosyolojisi¹⁵ Avrupa'dan beyin göçünün etkisiyle farklı gelişme çizgisine Amerika'da da sahip olmuştur.

III. SİYASET SOSYOLOJİSİNİN GEÇMİŞİ : AMERİKA

Avrupa kökenli sosyal teorinin 1930'lardan B. Amerika'ya girmesi, bir yandan Amerikan sosyolojisinin dar ufkunun genişlemesine¹⁶, öbür yandan Amerikan siyasal biliminin yeni ve değişik bir boyut kazanmasına¹⁷ yol açmıştır. Gerçi daha önceleri 1920 - 1930 yılları arasında Amerikan siyasal biliminde yeni bir yönseme belirmeye başlamıştı : Chicago Üniversitesinden C. Merriam'ın başını çektiği bir grup siyasal bilimci, klâsik siyaset bilimine karşı cephe almış; yöntem olarak hukuksal ve tarihsel yaklaşımı arka plana itip, bulgularını sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve ekonomi gibi disiplinler yardımıyla çözümlenmeye girişmişlerdir. Daha sonra bu yönsem edİğer bilim adamlarını da etkilemiş, nihayet **davranışçılık** adı altında yeni bir ekole dönüşmüştür. Nitekim, H. Lasswell, V. O. Key, Jr., D. Truman, H. Simon, G. Almond ve G.E.G. Catlin çalışmalarını disiplinler arası bir yaklaşım kullanarak görgül bilgi ve verilere dayandırmaya başlamışlar; araştırmalarında gözlem birimini **kurumdan bireye** kaydırmışlardır. Bu gelişmeyi R. Dahl şöyle ifade etmektedir : «Tarihsel olarak belirtmek gerekirse, davranışçı yaklaşım siyasal bilim içinde bir protesto hareketi idi. Bir çok Amerikalı siyasal bilimci, geleneksel çerçeveden, özellikle tarihsel, felsefi ve betimleyici kurumsal çerçeveden tatmin olmuyordu. Bu açıdan davranışçı yaklaşım daha geniş siyasal birimlerden bireylerin incelenmesine yönelen bir çerçeve olarak belirdi; siyasal hayatın görgül yanlarını yöntemler ve kuramlar aracılığı ile anlama girişimi olarak karşımıza çıkı»¹⁸.

Böylece, seçmen ve oy verme davranışı, siyasal katılma ve kamu oyunun oluşumu **süreçlerle**; siyasal partiler, çıkar grupları ve kamu yönetimin-

13 N. Vergin, **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul, t.y., s. 15.

14 M. Janowitz, «Political Sociology», **International Encyclopedia of the Social Sciences**, V. 11 - 12, Reprint edition, 1972, s. 299.

15 R. Bendix - S. M. Lipset, «The Field of Political Sociology», **Political Sociology : Selected Essays**, Ed. L. A. Coser, New York, 1966, s. 9/10.

16 R. Bendix, «Introduction», **State and Society : A Reader in Comparative Political Sociology**, Ed. R. Bendix ve diğeri, Berkeley, 1973, s. 3.

17 R. A. Dahl, «The Behavioral Approach in Political Science», **Contemporary Political Thought**, Ed. J. A. Gould - V. V. Thursby, New York, 1969, s. 121.

18 Aynı eser, s. 124.

de karar alma **mekanizmalarına** ilişkin çok sayıda araştırmanın gerçekleştirilmesi mümkün olabilmiştir.

Avrupalı göçmen bilim adamları ABD'nde sosyoloji ve siyaset bilimi bölümlerinde önemli pozisyonlara sahip olmuşlardı. Bunlar özellikle siyaseti anlamak için sosyolojik ve psikolojik kuramlara eğilmek gerekliliğini vurguluyorlar; Marx'ın, Durkheim'in Pareto'nun, Mosca'nın, Weber'in ve Michels'in, vd. önemine dikkati çekiyorlardı. Bu çabaların davranışçılığın Amerikan siyaset biliminde 1930'larda bir dönüm noktası oluşturmasında; 1950'lerde ise yaygınlaşmasında bir hayli katkısı olmuştur. Buna karşılık, sözkonusu bilim adamları içinde bir grup, davranışçılığa karşı giderek eleştirel bir tutum takınmaya başlamışlardır. Bu grup (F. Neumann, S. Neumann P. Lazarsfeld, H. Speier, H. Gerth R. Bendix) davranışçı yaklaşımı çok dar buluyor¹⁹ ve siyasetin çözümlenmesinde sosyolojiden çok daha fazla yararlanılmasını istiyorlardı. B. Amerika'da siyaset sosyolojisi böylece belirmeye ve gelişmeye başladı; sözkonusu sosyolog grup siyaset bilimcisi meslektaşlarının alanlarına hızla ve vukufu girdi²⁰.

Bunun yanında, siyaset sosyolojisinin A.B.D.'nde gelişmesinde bazı kurumsal etkenlerin payı da vardır.

Örneğin «Uluslararası Sosyoloji Derneği» (The International Sociological Association = ISA)²⁰ 1950'lerde «Araştırma Komiteleri» (Research Committees) oluşturmuş; «Siyaset Sosyolojisi Komitesi» (The Committee on Political Sociology) ISA'nın bu girişimi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Aslında böyle bir komitenin kurulması için ilk teklif İtalya'nın Stresa kentinde 1959 yılında toplanan «4. Dünya Sosyoloji Kongresi»nde, bir grup sosyal bilimci (S. Eisenstadt, M. Janowitz, S. M. Lipset, S. Rokkan) tarafından yapılmış, ancak komite 1960'da faaliyete geçirilmiştir. 1963'te ise, «Karşılaştırmalı Siyasal Sosyoloji» üzerine ilk uluslararası konferans düzenlenmiş (Tampere); bunu 1965'te (Cambridge'de) düzenlenen ikincisi izlemiştir. 1968'de Berlin'de düzenlenen üçüncü konferans, siyaset sosyolojisine ilişkin uzmanlık konularının belirlenmesi bakımından ayrı bir öneme sahip olmuştur. Nitekim bu konferansta «Siyaset Sosyolojisi» Komi-

19 Davranışçılık, sadece bu grup tarafından değil, Amerikalı siyaset bilimcileri tarafından da eleştirilmiştir ki bunların başında D. Easton gelmektedir. Gerçi Easton siyaset biliminde **teorinin** unutulduğu yerden çıkartılıp geliştirilmesini 'davranışçılık devrimi' ne bağlamaktadır; buna karşılık, davranışçılığı 'aşırı olguculuk' (hyper factualism) ile malûl bulmakta ve bunun burada belirtemeyeceğimiz bir çok sebebini sıralayarak davranışçılığı eleştirmektedir.

Bk. Ş. Tekeli, **David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, 1976, s. 28, 72/78.

20 Dahl, **a.g.m.**, s. 121.

tesisi içinde beş ayrı çalışma grubu oluşturulmuş bu grupların işleyecekleri şu uzmanlık konuları saptanmıştır :

1. Karşılaştırmalı seçim davranışı,
2. Karşılaştırmalı öğrenci siyaseti,
3. Karşılaştırmalı ulus kurma süreci,
4. Silâhli kuvvetler ve toplum,
5. Karşılaştırmalı topluluk incelemeleri²¹.

Hiç kuşkusuz bu tür kurumsal faaliyetler bir yandan uzmanlar arasındaki karşılıklı bilgi alışverişini, dolayısıyla mukayeseli araştırmaları özendirmiş; öbür yandan siyaset sosyolojisinin uluslararası düzeyde yaygınlık kazanmasında son derecede faydalı olmuştur. Bir diğer yarar dolaylı olarak siyaset sosyolojisinin siyaset bilimi ile olan sınırlarının belirlenmesinde giderek içeriğinin saptanmasında ortaya çıkmıştır. Bir çok siyaset bilimcisi ve sosyoloğu bu doğrultuda yaptıkları çalışmalarla siyaset sosyolojisinin bugünkü görünümünü kazanmasında önemli katkıda bulunmuşlardır.

IV. SİYASET SOSYOLOJİSİNİN KAPSAMI VE SİYASAL BİLİMİ İLE OLAN SINIRI

Siyaset Sosyolojisinin ve siyaset biliminin aynı inceleme nesnesi (siyaset) üzerine eğilmeleri iki disiplin arasındaki sınırı muğlaklaştırdığı gibi, kapsamalarını da hemen hemen aynı kılmaktadır.

Bu durumun en önemli sebebi, siyaset sosyolojisinin çıkış noktası itibariyle sosyolojinin bir dalı olduğu kadar; bugün sosyoloji gibi bir genel sosyal bilim haline gelmiş olan çağdaş siyaset biliminin de²² bir ögesi sayılmasıdır. Nitekim S. Rokkan, siyaset sosyolojisi için kimliği açık ve seçik olmayan karma (melez) bir disiplin demekte; bunun bir zaaf olduğunu, ama güçlülüğünün ve yeniliğinin de bu noktadan kaynaklandığını vurgulamaktadır²³.

Ancak, hemen belirtelim ki, iki disiplin arasındaki sınırın muğlaklığı, inceledikleri konular bakımından kapsamalarının hemen hemen aynı olu-

21 Bu bilgiler için bkz., S. Rokkan, «Introduction : International Cooperation in Political», **Mass Politics : Studies in Political Sociology**, Ed. E. Allardt - S. Rokkan, New York, 1970.

22 Greer, günümüz siyaset bilimini toplumun siyasal - yönetsel boyutuna uygulanan bir genel sosyal bilim olarak görmektedir. Aynı görüşe Braungart da sahiptir. Bkz., S. Greer, «Sociology and Political Science», **Politics and the Social Sciences**, Ed. S. M. Lipset, New York, 1969, s. 62, R. G. Braungart, «Political Sociology : History and Scope», **Handbook of Political Behavior**, Vol. 5, S. Long, New York, 1981, s. 3.

23 Rokkan, a.g.m., s. 19. Aynı şeyi Bendix de söylemektedir. Bkz., Bendix ve diğerleri, a.g.m., s. 10.

şu, aralarında hiç fark olmadığı anlamına da gelmemektedir. Nitekim, gerek siyaset sosyolojisinde, gerek siyaset biliminde günümüzde otorite sayılan kişilerin yazdıklarına gaktığımızda, bu farkın hangi noktalarda belirdiğini görebiliyoruz.

Örneğin, S. M. Lipset, 1959 yılında yazdığı bir makalede siyaset bilimini «devlet disiplini» olarak tanımlamış ve şöyle demiştir: «Siyaset bilimi siyasal kurumların pozitif ve açık işlevleriyle ilgilenir. Siyaset sosyolojisi ise, toplumsal çatışma ve toplumsal değişme üzerinde duran «radikal» bir disiplindir. Siyasetin gizli işlevlerini, şekli olmayan yönlerini, disfonksiyonel boyutlarını siyaset biliminden daha geniş ölçüde ele alır ve vurgular. Bundan dolayı, siyaset bilimi **kamu yönetimi**, veya yönetsel örgütlerin nasıl etkin kılınacağı ile; siyaset sosyolojisi ise **bürokrasi**, özellikle bürokrasinin doğasında varolan baskı (stress) ve zorlama (strain) öğeleriyle ilgilenir»²⁴.

Daha sonra, R. Bendix ile S. M. Lipset'in beraber kaleme aldıkları bir incelemede ise, iki disiplin arasındaki sınır noktalar şu şekilde belirtmişlerdir: «Siyaset bilimi gibi **Siyaset Sosyolojisi** de iktidarın toplumdaki dağılımı ve kullanımı ile ilgilenir. Fakat, siyaset sosyolojisi, siyaset biliminden farklı olarak, iktidar dağılımının ve kullanımının ilişkin olduğu kurumsal yönlerle uğraşmaz; bunları **veri** alır. Bu açıdan siyaset sosyolojisi **toplumu** hareket noktası alır ve toplumun devleti nasıl etkilediğini araştırır. Oysa siyaset bilimi **devletten** hareketle devletin toplumu nasıl etkilediğini irdeler»²⁵.

L. Coser, sosyolojinin bir dalı olarak gördüğü siyaset sosyolojisini, bir toplumda mevcut iktidar dağılımının sosyal sebepleri ve sonuçlarıyla olduğu kadar, iktidar dağılımındaki değişimlere yol açan toplumsal ve siyasal çatışmalarla da ilgilenen bir disiplin olarak tanımlamaktadır. Ona göre, siyaset biliminin özgül olarak siyasal alan üzerinde yoğunlaşmasına karşılık, siyaset sosyolojisi siyasal süreci anlamayı ve toplumsal yapı ile siyaset arasındaki ilişkiyi açıklamayı kendine konu edinir. Bu açıdan, toplumsal katmanlaşma ile siyasal davranış arasındaki veya etnik bölünmelerle siyaset süreci arasındaki ilişkiler siyaset sosyoloğunun başta gelen uğraşısıdır²⁶.

Hamilton ve Wright, siyaset sosyologlarının ve siyaset bilimcilerinin siyasal sistemi farklı kuramsal vurgulamaların ışığında inceleyen iki ayrı grup olduğunu belirtmekte ve şöyle devam etmektedirler: «Siyaset sosyologları toplumdaki bölünmeler üzerinde dururlar, bu bölünmelerin siya-

24 Lipset, a.g.m., s. 83.

25 Bendix - Lipset, a.g.m., s. 26.

26 L. A. Coser, «Introduction», **Political Sociology: Selected Essays**, a.g.e., s. 1/3.

sal yapıyı nasıl etkilediklerini ve ondan nasıl etkilendiklerini araştırırlar. Siyaset bilimcileri ise, bölünmeleri ihmal ederek daha çok «Siyaset Oyunu» (Game of Politics) üzerinde dururlar. Kısacası birinciler toplumdaki **çatışma** üzerinde durarak, bu çatışmayı doğuran ve çözen araçları; ikinciler **istikrarı** ve bunu sağlayan değerleri ve tutumları incelerler»²⁷.

Bazı sosyal bilimciler ise, iki disiplin arasındaki sınır çizgisinin incelenen olgunun bağımsız veya bağımlı değişken kabul edilip edilmemesine göre çekilebileceğini söylemektedirler. Buna göre, sosyolog için **bağımlı değişken** siyasal yapı; siyaset bilimcisi için ise sosyal yapıdır. Dolayısıyla genelde sosyoloji sosyal - yapısal durumları, siyaset bilimi de siyasal - yapısal durumları açıklayıcı değişkenler olarak kabul eden disiplinler olmaktadır. Bu bağlamda siyaset sosyolojisi dediğimiz zaman, her şeyden önce, kavram çerçevemizin, yaklaşımımızın veya inceleme biçimimizin odak noktasının **sosyolojik** olduğunu belirtmiş oluyoruz²⁸. M. Duverger'nin dile getirdiği şekliyle, «Siyaset bilimi siyasal olayların hem hukuksal kurumlar, tarih, insan coğrafyası, iktisat, demografi v.b. gibi açılardan, hem de doğrudan doğruya sosyolojik bir açıdan ele alındığı geniş bir bilimsel yaklaşımı benimsemektedir. Siyaset sosyoloji ise aksine, özellikle bu son yaklaşımı benimser»²⁹.

Nihayet, tartışılmalı konuda sistemli açıklamalardan birini R. G. Braungart yapmıştır. Yazar, siyaset sosyolojisini **siyasal toplumu** anlama ve açıklama girişimi olarak niteleyerek, toplum ve siyaset arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak tanımlamaktadır. Ona göre, siyaset sosyolojisinin ilgi alanına giren üç analitik konu şudur 1. Siyasetin toplumsal kökenleri; 2. Siyasetin yapısı veya siyasal süreç; 3. Siyasetin toplum ve kültüre olan etkileri³⁰. Braungart bu noktadan hareketle, siyaset sosyolojisinin kavramsal kapsamını, esasen toplum ve siyaset etkileşimi meydana getiren nedensel değişkenler açısından modelleştirerek açıklamaya girişmektedir.

Model 1. Toplum ve siyaset arasındaki basit etkileşim sistemine (simple exchange system) dayanmakta ve şöyle formüle edilmektedir
S (Toplum) → P (Siyaset)

Model 2. İki değişkenli nedensel etkileşimleri (Bivariate causal arrangements) esas almaktadır : (S → P), (P → P), (P → S)

27 R. F. Hamilton - J. Wright, **New Directions in Political Sociology**, Indianapolis, 1975, s. 5. 28 Bkz., C. Sartori, «From the Sociology of Politics to Political Sociology», **Politics and Social Sciences**, a.g.e., s. 65/67. A. Effart, «Power to the Paradigms: An Editorial Introduction», **Perspectives in Political Sociology**, Ed. A. Effart, New York, t.y., s. 7.

29 M. Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev.: Ş. Tekeli), İstanbul, 1982, 2. b., s. 5.

30 Braungart, **a.g.m.**, s. 3.

Model 3. Ardışık çok değişkenli ilişki (Sequential multivariate relationship) üzerine kurulmaktadır : (S → P → S)

Yazar ayrıca bu üç modeli ilgilendikleri konuların odak noktaları açısından da adlandırmaktadır. Buna göre; Model 1, «**Siyasetin Toplumsal Kökleri**»ne; Model 2, «**Siyasetin Siyasal Yapısı**»na ve Model 3, «**Siyasetin Topluma Olan Etkileri**»ne tekabül etmektedir³¹.

I — «**Siyasetin Toplumsal Kökleri**» (S → P), Braungart'a göre, siyaset sosyolojisi alanında halâ en popüler yaklaşımdır ki, toplumsal yapının iktidar organizasyonunun ve dağılımını nasıl etkilemekte olduğunu araştırır. İnceleme alanları ise şunlardır «Topluluk iktidarı», «Toplumsal yapının siyasete etkisi» (Siyasal katılmanın mevcut toplumsal temelleri; siyasal davranışın toplumsal ve psikolojik boyutları), «Toplumsal ve siyasal değişimin kaynakları»³².

II — «**Siyasetin Siyasal Yapısı**» (P → P), iktidarın siyasal kaynakları ile ilgilenen bir yaklaşımdır Siyasal alanda yürütme, yasama ve yargı erklerinin iktidarın yapısını, oluşumunun ve dağılımının ne şekilde etkilediğini ele alır. «Siyasal Seçkinler ve Siyasal Sistemler», «Siyasal gelişme» «Siyasal Sistem Tipleri» bu yaklaşımın inceleme alanlarını oluşturur³³.

Giderek hem sosyologlar hem siyaset bilimcileri arasında popüler olan «**Siyasetin Topluma Etkileri**» (P → S) yaklaşımı, hangi yönlerden siyasetin toplumu etkilediği üzerinde yoğunlaşır. Bu yaklaşımın en çok uygulandığı alanlar, «siyasal ekonomi», «Kamu siyasa değerlendirme» ve «siyasa analizidir»³⁴.

Bu üç yaklaşımı esas almakla beraber, Braungart, özünde toplum ve siyaset arasındaki döngüsel bir modelden yana çıkmakta ve şöyle demektedir «Siyaset Sosyolojisi paradigmasında esas olan toplumsal etkenlerin siyasal süreçleri ve siyasaları etkilemeleri, bunları nda sonra dönüp toplumu etkilemeleridir»³⁵. Bunun şu şekilde formüle edildiğini görüyoruz (S → P → S).

Dikkat edilirse, Braungart'ın siyaset sosyolojisini değerlendirdiği G. Sartori hariç kendisinden önce değindiğimiz bir çok yazarın çerçevesini oldukça aşmış görünmektedir. O sadece toplumdan siyasete yönelen bir etkiden söz etmemekte, siyasetin siyaseti (The Politics of

31 Aynı makale, s. 25/60.

32 Aynı makale, s. 36/40.

33 Aynı makale, s. 40/47.

34 Aynı makale, s. 47/55.

35 Aynı makale, s. 68.

Politics) ara değişkeniyle siyasetten topluma yansıyan etkiler üzerine eğilme gereğini vurgulamaktadır. Aynı nokta üzerinde 1969'da yazdığı bir makalede G. Sartori de durmuştur. Sartori, siyaset(in) sosyolojisi (Sociology of Politics)nden farklı olarak siyasal sosyoloji (Political Sociology) diye yeni bir paradigmadan söz etmiş ve bunun toplumbilimsel (sociological) ile siyasal bilimsel (politological) alanlar arasındaki noktaları birleştiren bir disiplin olduğunu eklemiştir. Ancak Sartori, bu yeni paradigmanın disiplinlerarası işbirliği açısından geleceğe yönelik bir amacı simgelediğini anımsatarak, şöyle demiştir «Bugün, gerçekte olan, siyasal sosyoloji dediğimiz girişim, siyaset biliminin yadsınması şeklindeki siyaset(in) sosyolojisinden başka bir şey değildir. Eğer disiplinlerarası başarılarla ilgileniyorsak, siyasal sosyolojinin sosyolojinin bir alt alanı olduğuna dair görüşü silmeliyiz ve siyasal sosyolojiyi siyaset'(in) sosyolojisinden ayrı tutmalıyız»³⁶.

Görüldüğü gibi, sahip olduğu yaklaşım ve kapsamı açısından siyaset sosyolojisi siyaset biliminden bir çok önemli noktada ayrılmaktadır. Buna karşılık, günümüzde sosyal bilimler arasında ortaya çıkan **işbirliği** çerçevesinde siyaset sosyolojisi de kimliğini değiştirmektedir. Henüz tam anlamıyla yerleşmiş sayılmamakla beraber, bu yeni kimliği **siyasal sosyoloji** temsil etmektedir. Sartori'nin belirttiği gibi, «Eğer siyaset'(in) sosyolojisi, siyasal davranışların **siyasal olmayan** (sosyal) nedenlerine eğiliyorsa, siyasal sosyoloji aynı davranışların **siyasal olan** nedenlerini de kapsamak zorundadır. O halde, gerçek bir siyasal sosyoloji, disiplinlerarası her bir parçanın verilerini değişkenler şeklinde tekrar ele alan, genişletilmiş modellerle disiplinlerarası duvarları çaprazlamasına kesecek şekilde araştırma yapan disiplin olacaktır»³⁷.

V. SİYASET SOSYOLOJİSİNİN BİR DİSİPLİN OLARAK TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM ÇİZGİSİ

Geçmiş o kadar eski olmasa bile, Türkiye'de genelde sosyal bilim çalışmalarının gelişim çizgisi bir anlamda Avrupa'dakine benzemektedir. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de başlangıçta toplumsal felsefecilik oluşmuş, olgulara yönelik incelemeler yapılmamıştır. Bu türde ilk çalışmalar ancak Ziya Gökalp'ın katkısıyla ortaya çıkmış; kısmen verilere dayanan bir sosyal olgudan sözedilir olmuştur³⁸. Ne var ki Gökalp da tam

36 Sartori, a.g.m., s. 67/69.

Bu konuda ayrıca şu yazıya bakılabilir : A. Y. Sarıbay, «Siyaset (in) Sosyolojisi, Siyaset (in) Bilimi, Siyasal Sosyoloji», **İktisat ve Sosyal Bilimler**, C. 2, S. 2., 1981.

37 Sartori, a.g.m., s. 92.

38 M. Kıray, «Sosyal Değişme ve Sosyal Bilimler», **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi**, Ankara, 1971, s. 9.

anlamıyla kendisini toplumsal felsefecilikten kurtaramamış, hatta giderek «resmî» bir ideologa dönüşmüştür.

Gökalp'in sosyolojiyi bir disiplin olarak 1914'te İstanbul Ünievrsite-sine sokması, aslında toplumsal felsefeciliğe ilgiyi azaltmamış, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde olgulara dönük olmayan yaklaşım uzun yıllar biz de aie devam ettirilmiştir. O kadar ki Kıray'ın belirttiği gibi, 1940'lara kadar temelde bir bünye değişikliği geçirmemize karşın, üniversitelerimizde bunların araştırılması diye bir şey sözkonusu olmamıştır. Ancak 1940'lar-da Ankara Üniversitesinde böyle bir çaba başlamıştır³⁹.

Özgül olarak siyasete dair incelemelerde de durum pek farklı de-ğildir. «Türkiye'de siyasi düşünce ve siyasi yazılarını inanılmayacak ka-dar gelişmiş bir tarihçeye sahip» olmasına; hatta «Osmanlı İmparator-luğu süresince yazılmış eserlerin en orjinallerinin siyasî alanda» bulun-masına karşın⁴⁰ felsefî yaklaşımın bu incelemelerde de hâkim olduğunu görüyoruz. Çünkü esas itibariyle Osmanlılarda siyasal düşünce siyasal gücün kullanılması ve otoritenin kabulü için gerekçeler yaratma sorunu ile ilgili olmuştur⁴¹ ki, bunun özünde yatan yaklaşım **siyasî felsefeciliktir**. Gerek İttihat ve Terakki döneminde, gerek Milli Mücadele ve Cumhuri-yet döneminin ilk yıllarında «Siyasî ilimlere konu olacak bir çok malzeme ortaya çıkmakla beraber siyasî ilimlerin ilim olarak gelişmesinde büyük başarı sağlanamamasının»⁴² bizce en önemli sebebi, sözkonusu yaklaşı-mın hâkimiyetinin kırılmamış olmasıdır.

Bu bakımdan önemli bir aşama «Siyasal Bilgiler Okulu»nun (SBO) 1948 yılında Ankara Üniversitesi bünyesine Fakülte olarak kabul edilme-siyle gerçekleşmiştir. Okul bundan böyle «Siyasal Bilgiler Fakültesi» adını taşımağa başlamıştır. Böylece, hem «siyasî ilimler»in bilimselleş-mesini sağlayacak, hem de sözkonusu kurum içinde ileriki yıllarda siya-set sosyolojisini bir disiplin olarak ortaya çıkartacak süreç başlamış oluyordu.

Bu süreç içinde 1950'li yıllarda, İkinci Dünya Savaşından sonra art-maya başlayan Amerikan siyasal etkisi ve kültürel rolünün Türkiye'de de yoğunlaşmasıyla beraber, S.B.F., ders programında köklü değişiklik-ler yapma gereksinmesini duymuş, bu doğrultuda ilk adımı atmıştır. Bu tarihe kadar S.B.F. taşıdığı isme karşın, Avrupa Üniversitelerinin klâsik hukuk öğretimi programlarının, ekonomi ve maliye disiplinlerinin bir kar-

39 Aynı makale, s. 9.

40 K. Karpat, «Siyasi İlimler Araştırmaları», Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi, a.g.e., s. 67.

41 Aynı makale, s. 67.

42 Aynı makale, s. 67/68.

masının uygulayıcısı olmuştur. 1859 yılında Fransa'dan esinlenerek kurulmuş olan bu yüksek öğretim kurumu, kamu yönetiminin üst kademe yöneticilerini, diplomatik temsilcilerini vd. yetiştirme işlevini üstlenmişti. Üniversiter bir kurum haline gelince, bu defa personel yetiştirmenin ötesinde bilimsel araştırmalara girişme zorunluluğunu benimsemişti. Böylece, 1950'lerin başında Anayasa Hukuku, Kamu Yönetimi gibi dersler okutan Bahri Savcı ve Yavuz Abadan bu derslere daha çok siyaset bilimine yönelik bir içerik kazandırmaya girişmişlerdir. Örneğin Y. Abadan yayınladığı **Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri** (1952), adlı kitabının birinci kısmını «kamu hukuku kavramı», «devletin unsurları ve işlevleri» gibi konulara ayırırken, ikinci kısımda «parti doktrinleri»ne yer vermiştir. Hiç kuşkusuz bu tür eklektik bir yaklaşımın siyaset bilimini tam anlamıyla yerleştirdiğini söylemeyiz. Yine de ülkemizde siyasetin salt hukukî bir yaklaşımla incelenemeyeceği düşüncesinin belirmesi bu tür erken dönem çalışmalarının katkısıyla olmuştur.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, S.B.F.'de olsun, diğer kurumlarda olsun, hukuk yaklaşımını benimseyenleri siyaset bilimi içerikli çalışmalara yönelten önemli etken de, 1950'de çok partili siyasal hayata geçişle yaşanan rejim değişikliğinin doğurduğu yeni toplumsal ve siyasal oluşumların zorlamasıdır. Hukuk çerçevesinin bu oluşumları tam anlamıyla kavramada yetersiz kalmış olması, siyaset bilimi çerçevesine bir rağbet yöneltmiştir. Nitekim, Türk siyaset bilimini sağlam temellere oturtmada büyük emeği geçen Tarık Zafer Tunaya, 1952 yılında yayınladığı **Türkiye'de Siyasi Partiler** adlı kapsamlı kitabının «Önsöz»ünde bu durumu şöyle açıklamaktadır «... Memleketimiz tarihinin hiç bir devresinde rastlamadığı demokratik inkişaflar içinde bulunmaktadır. Ve asıl bu senelerde, hayli geç kalmış olmakla beraber bizim için yeni hâdiselerin şimdiye kadar karşılaşmadığımız zorluklar tevliid ettiği ve edeceği buhranlı senelerde, memleketimizin siyasi partilerini ve doknulmamış taraflarını, ileriki inkişaflarını tayin ve tahmin bakımlarından bilmek lüzumu ve mecburiyeti vardır... «Siyaset İlmî» (Political Science - Science Politique) adında yeni bir branşın üniversite kürsülerinde inkâr edilmez ve muzafferane bir gelişme kaydetmekte bulunması, bizim de kendi sahamızda bu modern gidişe ayak uydurmak ve yardım vazifemizi meydana çıkarmaktadır».

Tunaya'nın sözünü ettiği bu modern gidişe «ayak uydurmak» çabaları SBO'nun fakülteye dönüştürülmesinden sonra daha da hız kazanmıştır. Bu kurum yeni kimliğine kavuşunca da, Avrupa'daki kameralist bilim anlayışına uygun olarak lisans düzeyinde belirli uzmanlık alanlarının gelişmesine olanak tanıyan uzmanlık şubeleri sisteminde son vermiştir. Böylece yüksek okul bulunduğu sırada kurulmuş olan Maliye, Dip-

lomasi, İdari Bilimler şubelerinin gelişmesi yeni boyutlar kazanmış; çağdaş bilimsel gereklere uygun yeni uzmanlık dalları, tek bir ana konu etrafında örgütlenmiş bulunan fakültelere kıyasla daha kolay yerleşmiştir. Dolayısıyla SBF'de «Siyaset Bilimi», «Siyasal Teoriler», «Mukayeseli Devlet İdareleri», vd. dallar bu sayede kökleşebilmiştir. Belirtmek gerekir ki, bu gelişimi hızlandıran bir takım dış etkenler de rol oynamıştır. SBF'nin 1952'de Birleşmiş Milletlerin önerisi üzerine kendi bünyesinde «Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü»nü kurması bu etkenlerin başında gelenlerden bir tanesidir. Sözkonusu Enstitünün kurulmasıyla beraber bir grup Anglosakson bilim adamının gayretiyle normatif anlamda idare hukuku anlayışının ötesinde devlet mekanizmasının işleyişini siyaset bilimi kavramlarıyla anlamaya çalışan yeni bir disiplin olarak «Kamu Yönetimi» popülerlik kazanmaya başlamıştır. Yine SBF'nin 1955-59 yılları arasında «Amerikan Yardım Programı'nın bir sonucu olarak New York Üniversitesi ile organik bir işbirliği oluşturması ders programını bu çerçevede gelen uzmanlarla birlikte gözden geçirmesi Anglo Amerikan siyaset bilimi kavramlarının ve anlayışının iyiden iyiye yerleşmesine yol açmıştır. 1960'dan sonra ise, bu kez UNESCO'nun yardımı ile yine SBF'ne bağlı olarak Basın Yayın Yüksek Okulunun kurulması, zorunlu olarak siyasal iletişim kavram ve kuramlarına yeni alanlar açmıştır. Ayrıca gene bu dönemlerde SBF İdarî İlimler Enstitüsüne bağlı «Halkoyu Araştırma Grubu (SİHAG)», Seçmen davranışı, kitle iletişim araçlarının etkinliği, vb. konularda sınırlı da olsa görgül araştırmaların yapılmasına olanak sağlamıştır. Örneğin Nermin Abadan Unat'ın 1966 yılında yayınladığı **Anayasa Hukuk ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** adlı kitabı bu çerçevede ortaya çıkan ilk kapsamlı çalışma olmuştur. Yazar bu çalışmada, bir yandan seçimin hukuki temellerini ve siyasal süreç olarak seçim mücadelesinin çeşitli aşamalarını; öbür yandan Eskişehir ve Diyarbakır'da 270 kanaat önderini kapsayan bir görgül araştırma ile siyasal partilerin profili ve siyasal parti adaylarının sosyal kökenlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Abadan Unat'ın bu çalışması, aynı zamanda SBF içinde siyaset sosyolojisini temel alan bağımsız bir kürsü kurulmasının da gerekçesini oluşturmuştur. Ancak bu kürsü «Siyaset Sosyolojisi» adlı altında değil, «Siyasal Davranış» adı altında kurulmuştur. Türk üniversiteleri arasında ilk defa SBF'de kurulan böyle bir kürsünün adı —haklı olarak— çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Nitekim, aynı yıllara rastlayan ve aynı içeriği taşıyan dersin BYYO'ndaki adı «siyaset sosyolojisi» idi. Hiç kuşkusuz, belirtmek gerekir ki, sözkonusu farklılık, davranışçı okulu egemen kılma gibi bir tercihten kaynaklanmamıştır. O halde farklılığı yaratan gerekçe nedir? En önemli gerekçe, SBF'deki kürsü sistemi uyarınca Siyaset Sos-

yolojisini, Sosyoloji Kürsüsünün bir alt dalı haline getirilmesini önlemek, ona genel sosyolojiden bağımsız bir kimlik kazandırmaktı ki, bu da değişik adla yeni bir kürsü kurmakla mümkün olabilmiştir. Buna bağlı olarak, elbette siyaset sosyolojisinin genel sosyolojinin bir parçası olarak varlığını sürdürmesinde belirebilecek olan siyasetin sosyolojik redaksiyonunun, siyaset biliminin alanı genişletme çabalarını durgunlaştıracığı hususundaki endişeden de söz etmeliyiz. Bu ise, akademik personel devşirmede bir takım darboğazlar doğuracak; belki siyaset incelemelerinin çok uzun süre sosyologların tekelinde kalmasına yol açacaktı.

SBF'nde bu şekilde bir gelişme seyri gösteren siyaset sosyolojisi, diğer kurumların öğretim programlarında da yer edinmiştir. Örneğin, ODTÜ'de, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde (Esat Çam'ın ve İlder Turan'ın önderliğinde); Türk yönetimine geçtikten sonra Boğaziçi Üniversitesinde (Suna Kili ve Şerif Mardin'in önderliğinde), nihayet 1975'te Bursa (Uludağ) Üniversitesinde (İstanbul İktisat Fakültesi Siyaset İlimi Kürsüsünün patronajı altında) siyaset sosyolojisinin kapsamına giren konularda dersler konulmuş, araştırmalar yapılmış ve konunun uzmanlarının yetiştirilmesine başlanmıştır.

Bu arada, örgütsel düzeyde «Türk Siyasi İlimler Derneği» ve «Türk Sosyal Bilimler Derneği»nin düzenlediği toplantılar, yaptırdığı araştırmalar ve çevirilerin de siyaset bilimi ve sosyolojisinin gelişiminde yaptığı katkıları anımsatmak gerekmektedir.

Bugün ülkemizde siyaset sosyolojisinin kapsamına giren konularda azınmayacak bir araştırma yazını olduğu gibi, uluslararası düzeyde de etkinlikleri olan bir çok uzman yetişmiş bulunmaktadır.

V.I TÜRKİYE'DE SİYASET SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMALARININ İLGI ALANLARI

Bendix ve Lipset ilk kez 1957'de yayınladıkları ortak yazılarında, o zamanlar hemen hemen genel kabul gören bir şekilde siyaset sosyolojisinin ilgi alanını oluşturan konuları şöyle sıralamışlardı⁴³

1. Oy verme davranışı (tutum ve kanaat araştırmaları)
2. İktisadî iktidarın temerküzü ve siyasal karar alma
3. Siyasal eylemlerin ve çıkar gruplarının ideolojileri
4. Siyasal partiler, gönüllü dernekler, oligarşi sorunu ve siyasal davranışın psikolojik boyutları
5. Yönetim ve bürokrasi sorunu.

Aradan geçen aşağı yukarı otuz yıl gibi uzun bir zaman içinde yeni toplumsal ve siyasal oluşumların bu listeyi oldukça genişletmiş olması doğaldır. Nitekim, bugün siyaset sosyolojisi disiplinine ilişkin belli başlı ders kitaplarına (textbook'lara) şöyle bir bakmak bile bunu anlamaya yetecektir. Bu nedenle, konuların sistematik bir şekilde gruplandırarak sınırlanmasında yarar vardır. Bunun için biz burada Türkiye'deki siyaset sosyolojisi araştırmalarını ait oldukları ilgi alanları açısından değerlendirirken, Braungart'ın daha önce değindiğimiz «Siyasetin Toplumsal Kökleri», Siyasetin Siyasal Yapısı »ve «Siyasetin Topluma Olan Etkileri» adları altında yaptığı gruplamayı esas alacağız.

Bununla beraber belirtelim ki, bu gruplama altında Braungart'ın saptadığı konulara tamamen sadık da kalmayacağız. Hem Türkiye'nin özgül koşulları, hem de güncel oluşumlar açısından önem arzeden bazı konuları da ekleyeceğiz. Bir başka husus, Türkiye'de ilgili yazına bakarken sadece Türkçe'de yazılmış yapıtlarla (kitap ve makalelere) kendimizi sınırlamayacağımız, Türk bilim adamları tarafından yazılan yabancı dillerdeki yapıtlara da bakacağımızdır.

A. SİYASETİN TOPLUMSAL KÖKLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR

1. Toplumsal Yapı ve Siyaset İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu grup altında yer alan çalışmalar bir yandan siyaseti genel olarak toplumsal gerçekliğin bir ögesi olarak çözümleyen, öbür yandan daha özgül şekilde siyasetin problem alanlarını derinlemesine ele alan çalışmalardır.

Toplumsal gerçekliğin bir ögesi olarak önemli çalışmaları yapanların başında Şerif Mardin gelmektedir. Mardin 1967'de* eski Türkler'de ve özellikle Osmanlılar'daki tabakalaşma olgusu bağlamında siyasetin aldığı biçimi irdelemiştir. «Statü farkındalığı (status awareness), «tabaka (stratum) farkındalığı», «tabaka bağlılığı (affiliation)», «tabaka bilinci» ve «tabaka eylemi» gibi kavram kategorileri ile çalışarak, 'Türkler'de ilk tabaka öğelerini, «toplumsal sınıfların Osmanlı modelleri'ni ve «Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 'sınıf' bilinci»ni çözümleyerek; bu öğelerin özellikle ekonomi ve siyaset öğeleri bağlamında onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıldaki gelişmelere nasıl yansıtıldığına bakmıştır.

Mardin başka bir çalışmasında (1969'da) Osmanlı toplumunda, batıda olduğu gibi, bireyle devlet arasında aracılığı sağlayan kurumların veya gücünü pazar ekonomisinden ve özel mülkiyetten alan ve bu un-

Siyaset sosyolojisi yazınına ilişkin olarak ele alınan çalışmalar için yazımızın «Kaynakça» bölümüne bakınız.

surla bağdaşacak kültür ve davranış kalıplarına sahip bağımsız kent yönetimleri, meslek örgütleri gibi ikincil yapılardan oluşan **Sivil Toplum**'un bulunmayışını çözümlenmiştir. Nihayet Mardin'in diğer bir yazısında da (1973) aynı şekilde siyaset olgusuna toplumsal yapısal, ögelere ağırlık vererek baktığını görüyoruz. Benzer bir çalışma Metin Heper'e (1980) aittir.

2. Siyasetin Özgül Problem Alanlarına İlişkin Çalışmalar

a. Siyasal Katılma, Oy Verme ve Seçmen Davranışları

Bu konuda siyaset yazınımızı hayli zengin kılan sayıda çalışmalar bulunmaktadır. 1950 seçimleriyle başlayan yarışmacı parti sistemi çerçevesinde toplum bireyleri siyaseti etkilemede etkin bir konuma gelmişlerdir. Bu nedenle, o zamana kadar karşılaşılmayan oluşumlara sahne olan Türk siyasal hayatı seçmen davranışları ve siyasal katılma açısından da gerek yabancı gerek Türk bilim adamlarının yoğun ilgisini kazanmıştır. Ne var ki, bu konudaki ilk çalışmalar sadece seçim olayını kavramaya ve ona normatif bir açıklama getirme çabalarıyla yüklüdür ve anayasa hukukunun bir problem alanıdır. Batılı anlamda konuya yaklaşan çalışmaların ortaya çıkması için 1960'lı yılları beklemek gerekmiştir.

Nitekim, bu yıllarda Abadan Unat'ın (1965'a) «Siyasi faaliyetlerin mihrak noktası olan Ankara'da» kent nüfusunun genel siyasal bilgi derecesini ve buna bağlı olarak beliren eğilimleri ölçerek çeşitli toplumsal tabakaların tutumunu ortaya koyan çalışması ilk akla gelen çalışmadır. Aynı yazarın Ahmet Yücekök ile birlikte yaptığı (1967) ve Türkiye'nin dokuz büyük kentinde örnek alınan seçmen gruplarının sosyo ekonomik statüleri açısından seçimlere (1961 - 1965) katılma, oranları ve bu oranların farklılaşma değerlerinin; partilerin oy ortalamalarının ve farklılaşma değerlerinin ele alındığı bir diğer çalışma da belirtilebilir. Nihayet, Abadan Unat'ın 1965 seçim verilerini esas alarak yayınladığı bir başka makale ile (1966 a) daha önce belirttiğimiz kitabı (1966 b) anılması gereken katkılardır. Bir başka katkı ise, 1966 kısmî Senato seçimleri üzerine yaptığı çözümleme ile Bahri Savcı (1966 a)'ya ait bulunmaktadır.

Seçmen davranışı konusundaki yazın, daha sonraki seçimler üzerine değişik boyutlarda çözümlenmeler yapan araştırmalarla zenginleşmiştir. Bu araştırmaların sunduğu bulgular, Türk seçmen davranışının ve seçim olayının siyasal süreci ne şekilde etkilediğinin anlaşılması bakımından önemli katkılar getirmiştir.

Örneğin, Ergun Özbudun'un (1974 a) 1973 seçimleri üzerine yaptığı bir araştırmada «... 1973 seçimlerinin Türk parti sisteminde önemli değişimlerin bir işareti olduğu» ve «Türk toplumunun içinde bulunduğu hız-

lı şehirleşme ve endüstrileşme süreçlerine paralel olarak, partilerin sosyal tabanları(nın) hızla değiş(tiği), seçmen kütlesinin yeni bir gruplaşma içinde bulun(duğu)» sonucuna varılmış; bu siyasal değişimin «özellikle büyük şehirlerde bütün açıklığıyla kendisini göster(diği)», «köylerde ise değişimin ana çizgileri(nin) bu derece belirgin (olmadığı)» vurgulanmıştır. Özbudun (1977 a) aynı seçimler üzerine yaptığı bir başka çalışmada ise, bu kez önceki araştırmasında gözlemlediği seçmen kitlesinin içinde bulunduğu yeni gruplaşma veya kritik saflaşma üzerinde, sosyo - ekonomik modernleşme, siyasal katılma ve siyasal kurumlaşma değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyerek ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Yazarın bu araştırmasında vardığı sonuç, Türkiye’de sosyo ekonomik modernleşme ile, siyasal kurumlaşma düzeyi arasında açık bir olumlu ilişkinin olduğu ve yeniden saflaşmanın büyük ölçüde merkez kenar bölünmesine dayanan «eski» Türk parti sisteminin yerini sosyo - ekonomik bölünmelere dayanan «yeni» bir parti sistemine bırakmaya başladığıdır. Aynı tez Özbudun’un Frank Tachau (1975) ile yazdığı bir başka makalede de işlenmiştir.

Bazı araştırmalarda ise, seçmen davranışları sosyal sınıf değişkeni esas alınarak incelenmiştir. Örneğin, Muzaffer Sencer’in (1974) Bahattin Akşit’in (1976) ve Yüksel Gülmen’in (1979) araştırmaları bu türdendir. Ancak, Akşit’inki hariç diğer iki çalışmada da seçmenlerin siyasal davranışı ile sınıfsal konumları (Gülmen’in kavramı daha dar tuttuğu şekliyle, sosyo ekonomik statüleri) arasındaki ilişki zayıf bulunmuştur. Gülmen bunun başta gelen sebepleri arasında «seçmen tercihinde birincil gruplarının etkinliğinin geleneksel toplumlarda sosyal hareketliliğin yoğun olduğu toplumlardan çok daha fazla olmasını» göstermektedir. Siyasal sosyoloji bakımından bu, yani seçmenlerin kendi iradeleri doğrultusunda tercihte bulunup bulunmamaları önemli bir sorundur ve bugün siyasal katılma çalışmalarında merkezi bir yer tutmaktadır.

Siyasal katılma, her şeyden önce, bireyin kendi iradesi doğrultusunda meydana getirdiği davranışlarla siyaseti etkileme olayıdır. Bu bakımdan seçimlerde oy verme katılmanın sadece bir boyutunu oluşturur. Bir başka deyişle siyasal katılma seçimlerde oy vermektен ibaret değildir.

Nitekim, bizde bu alanda yapılan çalışmaların ilki olan Deniz Baykal’ın (1970) kitabında, siyasal katılmanın seçimlerde oy vermenin çok ötesinde bir kapsama sahip olduğu vurgulanmış; bir ‘siyasal davranış’ olarak çeşitli değişkenlerle (sosyo - ekonomik, psikolojik ve siyasal) olan bağlantısı açıklanmış; nihayet bir tipoloji oluşturulmuştur.

Baykal’ın çalışmasından sonra yapılan çalışmalarda ise siyasal katılmayı kavramlaştırma çabaları görgül verilerin desteğinde sürdürülmüş-

tür. Örneğin, Özbudun (1974 b, 1976 b) sosyo ekonomik değişme açısından, 1961, 1965 ve 1969 seçim verilerine dayanarak siyasal katılmada bölgesel farkları, şehir - köy farklarını incelemiştir; ayrıca kırsal bölgelerde ve büyük şehirlerdeki siyasal katılma örüntülerini ortaya çıkarmıştır. Yazarın bulgularına göre, Türkiye'de illerin sosyo - ekonomik gelişme düzeyleri ile seçime katılma oranları arasında ters bir orantı vardır. Bunun en önemli sebebi, gelişme düzeyleri düşük olan illerde siyasal katılmaya «mobilize» katılma olmasıdır. Kırsal yörelerimizde ağalık ve şeyhlik kurumlarının varlığı böyle bir durumun doğmasında en önemli etkidir. Ersin Kalaycıoğlu'nun (1983) yaptığı araştırmada ise, kentsel/kırsal yaşamın siyasal katılmayı hem artılabileceği hem azaltabileceği gibi iki tür etkide bulunduğu ve bu etkinin bugüne kadar incelendiğinden çok daha etraflı bir şekilde incelenmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Nitekim yazar, Kenya, Kore ve Türkiye'de gerçekleştirilen bir araştırmanın görgül verilerinden karşılaştırmalı olarak yararlanarak Türkiye'de siyasal katılmanın şu özelliklerini göstermektedir «... Türkiye'de erkekler, görece olarak yüksek SES (Sosyo Ekonomik Statü)ye sahip olanlar, küçük yerleşme birimlerinde ikamet edenler, kitle iletişim araçlarını düzenli olarak izleyenler, siyasal olaylara ilgi duyanlar, siyasal rejim ve olaylar hakkında görece olarak bilgili olanlar ve siyasal etkinlik duygusunun sahip olanlar, bu niteliklere sahip olmayanlara oranla daha sık ve yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmaktadırlar».

Bu alanda belirteceğimiz son bir çalışma Birkân Uysal'ın (1984) iki çimento fabrikasında yaptığı görgül araştırmasıdır. Bu araştırmada katılma, otorite ve karar ilişkileri çerçevesinde ele alınmakta ve demokratik değer ve süreçlerle bireylerin bütünleşmesi bağlamında irdelenmektedir. Yazar, ailenin etkisinin sürekliliğine ilişkin varsayımını görgül bulguların doğruladığını belirtmektedir.

Siyasal katılma üzerine yapılan araştırmalarda yapılan çözümlenmelerde hemen hemen daima oy kullanan kitle gözönüne alınmaktadır⁴⁴. Oysa, çeşitli nedenlerle sandık başına gitmeyen seçmenlerin ve siyaseti etkilemede bilinçli olarak pasif kalan bireylerin var olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla, siyasal katılma olayının bu bakımdan irdelenmesinde de yarar vardır. Ancak, belirtmek gerekir Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmaların sayısı pek azdır. Bu hususta belirtebileceğimiz sadece iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Cenap Nuhurat'ın (1971) kırsal

44. A. T. Kışlalı, haklı olarak bu durumun Türkiye'de seçim sonuçlarının tahliline yönelmiş araştırmalarda daha başlangıçta önemli bir hatanın kaynağı olduğunu belirtmektedir. Bkz., «Rejim Açısından Araştırılması Gereken İki Sorun: Gençlik Hareketleri ve Sandık Başına Gitmeyen Seçmenler» **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi**, a.g.e., s. 80.

alanda hiç oy kullanmayan bazı köyleri inceleyen araştırmasıdır İkincisi, konuyu «siyasal yabancılaşma» olarak daha kapsamlı şekilde ele alan Doğu Ergil'in (1980 a) görgül araştırmasıdır.

b. Siyasal Davranışın Psikolojik Boyutlarına İlişkin Çalışmalar

Siyasal davranışı güdüleyen psikolojik etkenler üzerine yapılan çalışmalar daha çok bireyin siyasal benliğinin ve siyasal inanç sistemi veya ideolojisinin nasıl oluştuğu üzerinde yoğunlaşan çalışmalardır. Bu tür çalışmalar, psikolojik kuramlardan yararlanarak bireyde hangi psikolojik mekanizmaların hâkim olduğunu ve bireyin bu mekanizmaları siyasal hayat içindeki davranışlarına ne şekilde taşıdığını açıklamaya yönelmektedirler. Bilindiği gibi, batı yazınında bu gibi çalışmaların başında gelen H. D. Laswell'in **Psychopathology and Politics**, (1930) yapıtı ile R. Lane'in **Political Ideology**, (1962) ve **Political Man**, (1972) adlı yapıtlarıdır. Gerek kuramsal, gerek görgül düzeyde yapılan ve sayıları hayli kabarık diğer çalışmaları ise burada belirtmeye olanak yoktur.

Bizde ise, maalesef en az çalışma bu alana ilişkin bulunmaktadır. Bunların başında Şerif Mardin'in (1969 b) «Türkiye'de halk katındaki dinsel inançların siyasal eylemi etkilendirmesine ilişkin» yaptığı çalışma gelmektedir. Diğer bir çalışma Türker Alkan'a (1979) aittir. Alkan'ın irdelemeye yöneldiği sorun ise bireyin siyasal bilincinin gelişmesinde ailenin okulun ve toplumsal sınıf(lar)ın ne dereceye kadar etkin olduğudur. Yazar bu sorunu aynı zamanda Cumhuriyet döneminde Türkiye'de rejimin meşruiyetinin sağlanması, sürdürülmesi ve karşı ideolojilerin denetim altında tutulması süreçleri bağlamında ele almaktadır. Alkan (1983) bir diğer çalışmasında, psikolojik kuramlardan daha çok yararlanmıştır. Yazar bu çalışmasında kişilik çözümlenmeleri bağlamında «faşizm ve şiddet» «önyargı ve yabancı düşmanlığı», «terörizm»... gibi konulara eğilmiştir.

Bu arada belirtelim ki, Ergil'in (1980 a) daha önce andığımız çalışması da bir bölümüyle siyasetin psikolojik çözümlenmesine örnek gösterilebilir.

c. Toplumsal ve Siyasal Değişme Sorunlarına İlişkin Çalışmalar

Toplumsal değişme olgusu Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toplumun bir çok alanını, bu arada siyasal sistemi çok çeşitli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim bu durum siyaset incelemelerinin de ilgi alanını oluşturmuş; sözkonusu sorunlar bu incelemelerde siyasal sistemin değişimi ve istikrarı açısından irdelenmiştir.

Bu açıdan dinin toplumsal ve siyasal değişim karşısındaki konumu ve siyasetle olan ilişkisi en çok ilgiyi çeken sorun olmuştur (B. Dâver, 1955, 1967; B. Savcı, 1959; T. Z. Tunaya 1962; Ş. Mardin, 1969, 1971, 1977 a, 1977 b, 1981, 1983; M. Sencer, 1968; N. Abadan - Unat - A. N. Yücekök, 1969, 1970; Yücekök, 1971; B. Toprak, 1978, 1981; N. Vergin, 1977; M. Heper, 1981; M. A. Ağaoğulları, 1982; I. Sunar B. Toprak, 1983; A. Y. Sarıbay, 1985).

Bir diğer sorun, ordunun siyasal hayata müdahalesidir Ordunun hangi koşullarda, hangi güdülerle ve hangi tarihsel sebeplerle siyasete karıştığı konusunda, Türkiye'nin üç kez deneyim geçirmiş bir toplum olmasına karşın, yapılan araştırmaların sayısı çok değildir (B. Savcı, 1961; E. Özbudun, 1966; A. T. Kışlalı, 1967, 1974 b; N. Abadan - Unat 1970; İ. Turan, 1974; G. Şaylan, 1978; K. H. Karpat, 1981; M. Bozdemir, 1982; F. Tachau - M. Heper, 1983).

Öğrenci hareketleri ve öğrencilerin siyasal davranışları da üzerinde önemle durulan sorunlardan olmuştur (N. Abadan Unat, 1965 b; 1971; Ö. Ozankaya, 1966; İ. Turan, 1969 a; A. T. Kışlalı, 1974 a; T. Ateş, 1976).

1970 - 1980'ler Türkiye'sinde siyasal hayat terör ve şiddet olgusunu yaşadı. Sosyal bilimcilerimiz elbette buna kayıtsız kalamazlardı. Nitekim yapılan araştırmalarda, terör ve şiddet konusu yapısal ve kültürel kaynakları ve diğer boyutlarıyla ele alınıp incelendi, anlaşılmasında ve çözülmesinde kısmen de olsa ipuçları sunuldu. Ne var ki, siyasal hayatı bu kadar çok etkilemiş olmasına karşın, bu sorun üzerinde yapılan araştırmaların sayısı çok azdır.⁴⁵ Bu çalışmaların da büyük kısmı (Turan, 1978 a; Ş. Mardin, 1978; Ö. Ozankaya, 1979; M. Bozdemir, 1981; G. B. İsen, 1983, S. Vaner, 1985) soruna kavramsal düzeyde yaklaşmakta, ancak çok azı (D. Ergil, 1980 b; R. Keleş - A. Ünsal, 1982) görgül veriler çerçevesinde çözümlenmeler yapmaktadır.

Nihayet, toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de, kadınların toplumsal ve siyasal hayatta oynadıkları role ilişkindir. Son yıllara gelinceye kadar Türk toplumunda kadın sorunu, tümüyle kadınlara tanınan yasal haklar bakımından incelenmişse de, bugün bu sorunun toplumun her kesiminde varolduğu ve çok boyutluluk gösterdiği anlaşılmıştır. Nitekim bu husus, Sosyal Bilimler Derneğinin yayınladığı kitapta (Abadan - Unat, 1979 a) yetesiye vurgulanmıştır. Kadının siyasal hayattaki yeri ise başlıbaşına ayrı bir konudur. Bu konuda göze çarpan ilk olgu, Türkiye'de siyasal karar alma mekanizmaları için-

de kadınların —oranı biraz değişmekle beraber— dün olduğu gibi bugün de az sayıda bulunmasıdır. Hatta bu seçimlere katılmada da geçerli bir gözlemdir. Nitekim, az sayıda da olsa, bazı sosyal bilimcilerimiz bu olgunun nedenleri üzerine eğilen araştırmalarda bulunmuşlardır. (N. Abadan - Unat, 1981; Ş. Tekeli, 1979, 1982, Yeşim Arat, 1983) Örneğin Tekeli'ye göre, sorunun sebepleri arasında kadınların benimsedikleri veya kendilerine benimsetilen ideoloji nedeniyle, siyasetin kendilerini ilgilendiren bir mücadele alanı olarak görmemeleri başta gelmektedir ki, bunun da kaynağında kapitalist toplumdaki işbölümü bulunmaktadır. Bu toplumlarda esas olarak yeniden üretimden sorumlu tutulan kadınların çalışma ve yaşama alanları evleri olmaktadır.

Bununla beraber, siyasal iletişimin etkisiyle, bir çok kadının siyasallaşarak, bir anlamda siyaseti kendilerini de ilgilendiren bir olgu olarak gördüğünü ortaya çıkaran görgül bir araştırmayı burada belirtebiliriz (O. Tokgöz, 1979).

B. SİYASETİN SİYASAL YAPISINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR

Siyasetin siyasal yapısına ilişkin araştırmalar, iktidar olgusu etrafında toplanan sorunları irdeleyen araştırmalardır. İktidarın ne şekilde, hangi araç ve yöntemlerle ele geçirildiği ve korunduğu; iktidarın toplumun hangi kesimleri tarafından kullanıldığı, hangi yöntemlerle el değiştirdiği, nihayet iktidarın nasıl bir kurumlaşma süreci izlediği bu grup araştırmaların açıklamaya yöneldiği temel sorulardır. Sorulara aranan yanıtlarda odak niteliğindeki konular ise şunlardır «Siyasal Partiler ve Baskı Grupları» «Siyasal Seçkinler», «Parlâmentolar» «Siyasal Gelişme» ve «Siyasal Sistem Türleri.»

1. Siyasal Partiler ve Baskı Gruplarına İlişkin Çalışmalar

Siyasal iktidarı ele geçirmek veya paylaşmak amacı siyasal partilerin varlık nedenleridir. Bu nedenle siyasal partiler özellikle çoğulcu yapıdaki siyasal sistemlerin baş aktörleridir.

Türkiye'de çoğulcu siyasal hayata geçildikten sonra siyasal partilerin önemi ve etkinliği artmış, aynı zamanda bu konudaki siyaset yazını zenginleşmeye başlamıştır.

Partiler konusunda ilk yapılan çalışma 1946 yılında ortaya çıkmış ve bir sosyolog tarafından yapılmıştır. Niyazi Berkes (1946) çalışmasında 'modern parti'yi «siyasî mücadeleyi gayri şahsi şekle sokan mekanizma» olarak tanımlayarak, iktidar mücadelesinin kurumsal çerçevesine dikkati çekmektedir. Kuşkusuz iktidar mücadelesinin kurumsal ve çerçevede vuku bulmasında hukuki düzenlemelerin rolü büyüktür. Nitekim bu konu da hayli ilgi uyandırmış ve bir çok yazar partileri büyük ölçüde

bir hukuk olgusu olarak incelemişlerdir (B. Savcı, 1958, 1964, 1965 a; Y. Abadan, 1959; D. Perinçek, 1968). Bunun yanında, partileri tarihsel, siyasi ve sosyolojik birer olgu olarak gören çalışmalar yapılmış (T. Z. Tunaya, 1952; A. Payaslıoğlu, 1952; N. Abadan Unat, 1966; M. Sencer, 1971; S. Akşin, 1971, 1980; E. Onulduran, 1974; K. H. Karpat, 1975; S. Sayarı, 1975, 1978; E. Özbudun, 1976 a, 1977 b, 1981; Ü. Ergüder, 1980; M. Tunçay, 1981; Ç. Yetkin, 1982); ayrıca partilere ilişkin özgül sorunlar da incelenmiştir. (İ. Turan, 1968; E. Özbudun, 1968; S. Sayarı, 1976). Türkiye’de partiler konusunda yapılan bazı araştırmalar ise, monografi türündedir (C. Eroğul, 1970; S. Kili, 1976; A. Y. Sarıbay, 1985).

Siyasal iktidarı ele geçirmek kadar olmazsa bile gene de önemli bir hareket onu etkilemektedir. Bu işlevi demokratik toplumlarda baskı grupları yerine getirir. Kuşkusuz baskı grupları bu işlevlerin yerine getirirlerken siyasi partilerle olduğu kadar, siyasi iktidarla da düzenli bir ilişki geliştirebilirler ve bu ilişki demokratik siyasi hayatın işlerliğinde önemli katkılarda bulunabilir. Türkiye’de yapılan çalışmalar, bazı kavramlaştırma girişimlerinin dışında (Y. Abadan, 1959; N. Abadan - Unat, 1959) meseleye bu yönüyle bakan çözümler içerir (Y. K. Zabunoğlu, 1969; M. Akad, 1976).

2. Siyasal Seçkinlere İlişkin Çalışmalar

Siyasal iktidarın kimler tarafından elde tutulduğu, veya toplumun kimler tarafından yönetildiği konusu, siyasi iktidar mücadelesini anlamak bakımından çok önemlidir. Hele Türkiye gibi yenileşme hareketlerinin hep seçkin gruplarınca gerçekleştirildiği, siyasi seçkinlerin etkinliklerini uzun süre koruyageldikleri toplumlarda bu önem daha da artmaktadır.

Türkiye’de siyasi seçkinler üzerine doğrudan yapılan çalışmaların sayısı çok azdır. Bu çalışmalar da daha çok konunun kavramsal düzeyde irdelenmesi veya mevcut kuramların sınırlı bir çerçevede karşılaştırılmasından ibarettir (B. Dâver, 1965; M. Kapani, 1977; T. Alkan, 1977; M. Turhan, 1984). Bu konuda F. W. Frey’in 1965’te yayınladığı **The Turkish Political Elite** adlı klâsikleşmiş çalışmasına benzer nitelikte bir çalışma henüz gerçekleştirilmiş değildir. Bunun bir istisnası olarak belki A. Ünsal’ın (1967) yazmış olduğu makale gösterilebilir.

Buna karşılık, bürokrasi ile ilgili çalışmalarda dolaylı olarak siyasi seçkinler konusunun da işlendiğini görüyoruz. Bu tür çalışmaların başında M. Heper’in (1974) yapıtı belirtilebilir. Yapıtında özellikle Osmanlı Türk sivil bürokrasisinin siyasi hayatta oynadığı rol üzerinde duran Heper, aynı zamanda konuyu siyaset sosyolojisi yaklaşımıyla kapsamlı bir şekilde ilk inceleyenlerdendir. Yazar, «Osmanlı Türk devletinin geli-

şiminde genellikle siyasal sistemin sosyo ekonomik sisteme etkin olduğu» ve «Osmanlı Türk devletinde temel siyasal çatışmanın lâikleşme teması etrafında gelişmesi ve bu çatışmayı sürdürenlerin bir sosyo ekonomik sınıf temelinden yoksunlukları(nın) bu görüşü kanıtladığı» varsayımından hareketle çözümlemelere girişmekte ve görgül bulgularla bu temel varsayımını sınamaktadır. Çözümlmelerin yazarı ulaştırdığı sonuç ise; çeşitli aşamaları izleyerek oluşan bir «bürokratik yönetim geleneği»nin siyasal etkinliğinin giderek zayıflamış olmasıdır «Sivil bürokrasi, artık homojen bir entellektüel elitin parçası olmadığı gibi güçlenen sosyo ekonomik gruplar bürokrasiyi etkilemek durumundadır».

Nitekim, Heper'in yapıtıyla aynı yayın yılını paylaşan bir başka yapıt ise (G. Şaylan, 1974) Türkiye'de endüstriyel topluma geçiş yönünde toplumsal değişimin «girişimci sınıf»ın önderliğinde yürütüldüğünün; Cumhuriyetin ilk yıllarında burjuva sınıfının güçsüzlüğü nedeni ile etkisiz kalan girişimciliğin giderek güçlenmesi ve önderlik fonksiyonunu yürütegelmeginin öyküsüyle ilgilidir. Bu çalışmada görgül bulguların desteği ile bize gösterilen, iktidar mücadelesinde ekonomik seçkinlerin siyasal seçkinlerden daha etkin bir konum kazandıklarıdır. Bu gözlem diğer bazı çalışmalar tarafından da doğrulanmaktadır (M. Heper, 1976 a; İ. Turan, 1984).⁴⁶

3. Parlâmentoya İlişkin Çalışmalar

Siyasal iktidar ilişkisi, aynı zamanda bir hükmetme tâbi olma ilişkisidir. Bu ilişkinin özünde bazı genel kabul görmüş ve meşruiyetini yasalardan alan kurallar bulunur. Siyasal sistemlerde kural yapımı parlâmento veya meclislerin başta gelen görevidir ki bu, insanlık tarihinin kaydettiği nispeten yeni bir olgudur.

Türkiye'de ise parlâmentonun geçmişi yüz on yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süre içinde demokratik siyasal hayatı besleyen önemli bir kurumsal gelenek oluşmuş bulunmaktadır. Ne var ki, Türk siyasal hayatının gelişim süreci içinde parlâmentonun konumu, işlevi ve yapısını çözümleyen araştırmalar sınırlı sayıda yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunluğu parlâmento olgusunun ya hukukî boyutlarıyla ele almış (T. Güneş, 1956; E. Özbudun, 1962; T. Karamustafaoğlu, 1965; S. Armağan, 1978) veya tarihsel boyutuna ağırlık vererek incelemiş (İ. Ortaylı, 1976, 1978; S. Akşin, 1970 a, 1970 b); pek azı toplumsal ve siyasal boyutları üzerinde daha ağırlıklı olarak durmuştur (A. T. Kışlalı, 1967; G. Şaylan, 1976; İ. Turan, 1978 b; E. Kalaycıoğlu, 1980; A. N. Yücekök, 1982; İ. Turan, 1985).

Siyasal hayatta «kural yapımından», «temsil işlevi»ne; «meşrulaştırma - emniyet subabı - çıkış yolu» olmadan, «siyasal eğitim ve toplumsallaştırma işlevi»ne, «denetleme işlevi»nden «hükümet danışmanlığı», hatta «yargı işlevi»ne kadar uzman roller oynayan parlâmentoyu derinlemesine anlamak, bu tür çalışmaların artmasıyla mümkün olabilir.

4. Siyasal Gelişmeye İlişkin Çalışmalar

Siyasal gelişme, çok boyutlu, değişik şekillerde tanımlanan bir kavramdır.⁴⁷ Bununla beraber 1950'lerde ortaya atıldığında bu kavramla amaçlanan, İkinci Dünya Savaşından sonra Afrika ve Asya'ya yayılan yeni devletlerin oluşturduğu çeşitli siyasal kurumların grupların ve süreçlerin açıklanması ve gelişmelerinin tahminidir. Bu nedenle, batı yazınında bu alanda yapılan ilk çalışmalarda hem yeni siyasal sistemler, hem de bunların içinde buldukları yapı «geleneksel» olarak ifade edilmiş, bunun karşısı olarak da Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da örnekleri görülen «modern» siyasal sistemlerin ve toplumsal yapıların bulunduğu ileri sürülmüştür. Böylece siyasal gelişmenin, modernleşmeye bağımlı olarak, geleneksel toplumsal yapı ve siyasal sistemden modern olanlarına geçişle beliren bir olay olarak kabul edilmiştir⁴⁸.

Gerçi 1960'larda siyasal gelişme olayına bu şekilde yaklaşım eleştirilere uğramış; kavrama açıklık getirme çabalarına koşut olarak onun çok boyutluluğuna dikkat çekilmiştir. Buna karşılık, kavramın özgün (orijinal) şeklindeki kullanımına gösterilen rağbet günümüzde de devam etmektedir. Dolayısıyla, bugün «siyasal gelişme» dendiğinde, şu oluşumlar kastedilmektedir⁴⁹ 1. Yüksek düzeyde farklılaşmış bir siyasal yapının var olması, 2. Genel olarak, merkezin hukukî ve idarî alanının genişlemesi; siyasal faaliyetlerin toplumun tüm alanlarına yayılması, nüfuz etmesi, 3. Geleneksel seçkinlerin etkinliğinin kırılması ve geleneksel meşruiyet anlayışının zayıflaması.

Bu oluşumlar, Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber, ulus devlet kurma aşamasının önemli meseleleri arasında yer almıştır. Bu bağlamda, bir yandan ulusal bir siyasal kimlik yaratma, siyasal katılımı genişletme; öte yandan merkezi siyasal bir otoriteyi temsil etme ve çeşitli sosyal gruplar arasındaki iktidar mücadelesini kurumsal bir çerçeveye oturtma girişimleri Cumhuriyet dönemi siyasal gelişmesinin önemli yönleri olarak belirmiştir.

47 E. Kolaycıoğlu, «Siyasal Gelişme Çalışmalarının Az Gelişmişliği» Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan 2, İstanbul, 1982, s. 509.

48 Aynı makale, s. 511.

49 S. N. Eisenstadt, «Breakdowns of Modernization», Readings in Social Evolution and Development, Ed. S. N. Eisenstadt, New York, 1970, s. 423.

Türkiye'nin siyasal gelişmesi üzerine yapılan çalışmalara bu açıdan bakıldığında ortaya şöyle bir görünüm çıkmaktadır : Bu çalışmaların çoğu Türk siyasal gelişiminin arka planını (Osmanlı dönemi batılılaşma girişimlerini) sorgulayan ve bunun tarihsel boyutuna daha çok ağırlık verir niteliktedir (B. Savcı, 1965 b, 1966 b; T. Z. Tunaya, 1960, 1970); bir kısmı uzun bir modernleşme sürecinin aşamalarını sosyolojik ve siyasal bilimsel kavramlaştırma girişimleridir (K. H. Karpat, 1959, 1967, 1973; N. Berkes, 1964 a, 1964 b, 1965, 1973; S. Kili, 1968, 1969, 1981; A. N. Yücekök, 1968; İ. Turan, 1969 b; T. Timur, 1971; İ. Sunar, 1974; E. Akarlı, 1975; M. Heper, 1976 b, 1977; E. Kongar, 1979, 1981; N. Abadan - Unat, 1979 b; Ş. Mardin, 1983 b).

Söz konusu çalışmalarda kullanılan kavramsal çerçevelerde çok büyük oranda batı siyasal gelişme yazınının etkisi görülmekle beraber, olguların açıklanmasında eleştirel bir tutum ve yeni kavram arayışları da gözden kaçmamaktadır.

5. Siyasal Sistem Türlerine İlişkin Çalışmalar

Yöneten yönetilen ayırımın aldığı biçim, bir toplumdaki siyasal iktidar olgusunun kurumsal çerçevesinin anlatımını da içerir ki, bu çerçeve «siyasal sistem» olarak adlandırılmaktadır. Bir başka deyişle, siyasal sistem, herhangi bir toplumda iktidarı, hükmetmeyi ve otoriteyi içeren kurumsallaşmış insan ilişkileri biçimidir. Bu biçimler üzerine yapılan incelemeler, batıda Aristo ile başlar ve günümüz sosyal bilimcilerine kadar gelir.

Bu kadar ilgi çekmiş ve çekmekte devam eden bir alana siyaset bilimcilerimizin gösterdikleri ilgi yok denecek kadar az olmuştur. Bu konuda yapılan bir kaç çalışma da (E. Çam, 1976; Y. Gürbüz, 1980; G. Şaylan, 1981) genel olarak dünyanın belli başlı siyasal sistemlerini betimlemeye yönelik çalışmalardır. İlginç olanı, bazı Anayasa Hukuku kitaplarında ayrılan bölümler dışında, siyaset sosyolojisi açısından Türk siyasal sistemini anlamaya yönelik irdelenmelerin de hemen hemen bulunmamasıdır. Bunun bir istisnası, C. Oktay'ın (1983) yapıtıdır. Oktay, bu yapıtında Türk siyasal sistemini çevre koşullarında vuku bulan değişimler bağlamında ele almakta ve bunun sistemin alt ögesini oluşturan kamu bürokrasisinin işleyişinde ne gibi sorunlara yol açtığını tartışmaktadır. Bir diğer istisna ise, A. Ünsal'ın (1980) Türk siyasal sistemini alt sistem etkileşimi açısından inceleyen çalışmasıdır. Yazar bu çalışmasında bir alt sistem olarak Anayasa Mahkemesinin Türk siyasal sisteminde oynadığı rolü kuramsal ve görgül düzeylerde irdelemektedir.

Siyasal sistem türleri üzerinde yapılan araştırmaların yok denecek kadar az sayıda bulunması, belki Türk sosyal biliminde olgulara karşılıklı-

tırmalı olarak bakma alışkanlığının henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olmasına bağlanabilir.

C. SİYASETİN TOPLUMA ETKİLERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Siyasetin toplum üzerine etkilerini irdeleyen çalışmalar, esas itibarıyla yönetsel kurumların, programların ve siyasaların hizmet sunulan kurum veya gruplar üzerindeki etkinliğini değerlendirmeye yönelmektedirler. «Siyasal ekonomi» (political economy), «siyasa değerlendirmesi» (policy evaluation) ve «siyasa analizi» (policy analysis) alanlarında yapılan incelemeler bu türdendir⁵⁰.

Bizde ise bu tür çalışmalar hem az hem de kapsam olarak sınırlı bulunmaktadır. Örneğin, siyasa değerlendirmesi ve siyasa analizi siyaset araştırmacılarımızın hiç ilgisini çekmemiş konular olarak durmaktadır. Siyasal ekonomi görece olarak daha ilgi çekmiş bir alan görünümündedir. Ne var ki, bu alana ilişkin çalışmalar da siyasal sistemin toplumdaki sosyal ve siyasal kaynakları ne şekilde ve nasıl topladığı, dönüştürdüğü ve dağıttığı sorunu ile pek az ilgilenmiş olan çalışmalardır. Bunların bir kısmı sadece iktisadi etkenlerin siyasal etkenlerin işleyişine nasıl yansıtıldığına bakan çalışmalardır (T. Bulutay N. Yıldırım, 1968; T. Bulutay, 1970; Ş. Tekeli, 1977). Ancak pek azı sosyal ve siyasal kaynakların nasıl toplandığı, dönüştürüldüğü ve dağıtıldığı sorununu irdelemektedir (E. Özbudun A. Ulusan, 1980 Ü. Ergüder, 1981).

Oysa, hem siyasal sistemin alt - sistemlerle olan ilişkisinin, hem de siyasal sürecin bütünselliğinin anlaşılmasına bu tür araştırmaların artması oldukça katkıda bulunabilecektir.

VII. SONUÇ

Bildirimimizde götüğümüz amaç, sosyal bilimlerdeki uzmanlaşma olgusunun bir ürünü olan siyaset sosyolojisinin gelişim çizgisini, kapsamını ve ilgi alanlarını saptamak özellikle de bunların Türkiye bağlamında sahip olduğu görünüme bakmak olmuştur.

Bu açıdan, belirtilmesi gereken ilk husus, Türkiye'de siyaset sosyolojisinin ilgi alanlarında azınsanmayacak bir yazının karşımıza çıkmış bulunmasıdır. Yaptığımız gruplandırmalara göre en çok sayıda çalışma «Siyasetin Toplumsal Kökleri» altında toplanmaktadır. Buna karşılık, «Siyasetin Siyasal Yapısı» ve «Siyasetin Topluma Etkileri» başlığı altında toplanan çalışmalar daha az sayıdadır. Siyaset sosyolojisindeki çağdaş gelişmeleri, bu arada «siyasal sosyoloji paradigması»nı gözönüne aldığımızda, az sayıda olan bu son grup çalışmalarının artmasının, siyaset olgusu-

nu çok değişkenli bir model şeklinde çözülemeye katkısı büyük olacaktır.

Bir başka husus, incelediğimiz çalışmalarda kuramsal ve görgül olmayan araştırmaların çokluğudur ki bunlar da 1960'lı yıllara kadar yabancı yazını (özellikle Anglo Amerikan yazını) tanıtıcı veya bu yazındaki yönsemeleri yansıtııcı çalışmalardır. Ancak 1960'lardan sonra gerek kuramsal, gerek görgül özgünlüğü olan çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıřtır⁵¹. Kuşkusuz, bu tür çalışmaların artması da siyaset sosyolojisinin gelişiminin hızlanması açısından son derecede gereklidir.

Nihayet, önemli bir husus da, incelenen çalışmaların çoğunda siyaset sosyolojisi ve siyaset bilimi arasındaki sınırın tam anlamıyla belirlenmemesi, hatta zaman zaman iki disiplinin özdeş görölmesidir. Bu ise, siyaset sosyolojisinin özerk ve uzmanlaşmış bir kimliğe bürünmesini engelleyici niteliktedir. Oysa disiplinler arası işbölümü ve uzmanlaşmaya gerekli duyarlılık gösterilirse, hem kavram, kuram ve yöntem kargaşası son bulacak hem de siyaset sosyolojisi Türkiye'de de sağlıklı bir geleceğe sahip olacaktır.

51 Benzer bir sonuca bir başka incelemede de varılmıştır: E. Kalaycıoğlu, «Siyaset Biliminde Davranışsal Yaklaşım ve Nicel Araştırma: Türkiye Örneği» «Atatürk Türkiye'sinde Çağdaşlaşma ve Siyasal Bilim Konferansı»na sunulan tebliğ İstanbul, 1984, s. 14.

KAYNAKLAR

- Y. Abadan **Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara, 1952
- Y. Abadan «Türkiye'de Siyasî Partiler ve Tazyik Grupları», **SSBF. 100'üncü Yıldönümü Armağanında**, Ankara 1959, SBF. yayını 97-79, Sh. 77-118
- Y. Abadan «Das türkische Parteiengesetz» (Türk Siyasî Partiler Kanunu) Hrgb. K. B. Bracher, C. Dawson, W. Geiger, R. Smend, **Die moderne Demokratie und ihr Recht.** (Modern demokrasi ve hukuku), Tübingen 1966, Sh. 283-304
- N. Abadan-Unat «Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü», **SBFD**, 1 (1959)
- N. Abadan-Unat «Ankara Şehir Nüfusunun Siyasi Eğilimlerinden Bazı Örnekler», **SBFD**, 2 (1965) a
- N. Abadan-Unat «Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranışı» **SBFD**, 1 (1965) b
- N. Abadan-Unat «Turkish Elections 1965», **Government and Opposition**, 3 (1966) b
- N. Abadan-Unat **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, 1966 a
- N. Abadan-Unat - A.N. Yücekök «1961-1965 Seçimlerinde Oy Verme Davranışlarıyla İlgili Bazı Yorumlar», **SBFD**, 4 (1967)
- N. Abadan-Unat - A. N. Yücekök «Religious Pluralism in Turkey» **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, 1969-1970
- N. Abadan-Unat «Die Türkische Demokratie seit 1960», **Mitteilungen der Sudot - Europa - Gesellschaft**, Heftz, 1970
- N. Abadan-Unat «Türk Üniversite Öğrencileriyle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri», **SBFD**, 1 (1971)
- N. Abadan-Unat (Derleyen) **Türk Toplumunda Kadın**, Ankara, 1979 a
- N. Abadan-Unat «Patterns of Modernization and Turkish Democracy» **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, XVIII (1979) b
- N. Abadan-Unat «Women in Government as Policymakers and Bureaucrats The Turkish Case», **Women, Power and Political Systems** Ed. M. Rendel, London, 1981
- M. A. Ağaoğulları **L'İslam Dans La Vie Politique De La Turquie**, Ankara, 1982
- M. Akad : **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İstanbul, 1976
- E. D. Akarlı «The State as a Socio - Cultural Phenomenon and Political Participation in Turkey» **Political Participation in Turkey**, Ed. E. D. Akarlı - G. Ben - Dor, İstanbul, 1975
- T. Alkan : **Aydınlar ve Siyaset**, Ankara, 1977
- T. Alkan **Siyasal Toplumsalaşma**, Ankara, 1979
- T. Alkan : **Saldırganlık, Önyargı ve Yabancı Düşmanlığı**, İstanbul, 1983
- B. Akşit «Türkiye'de Siyasal ve İdeolojik Görüşlerin Toplumsal ve Sınıfsal Belirleyicileri: İller ve Mahalleler Düzeyinde Bir İnceleme», **Gelişme Dergisi**, 13 (1976)
- S. Akşin : «Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan», **SBFD**, 1 (1970) a
- S. Akşin «Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ının Ele Aldığı Başlıca Sorunlar - II», **SBFD**, 2 (1970) b
- S. Akşin «İttihat ve Terakki Üzerine», **SBFD**, 1 (1971)
- S. Akşin **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1980
- Y. Arat **Women in Turkish Politics**, Princeton University 1983, yayınlanmamış doktora tezi
- S. Armağan «Memleketimizde İlk Parlâmento Seçimleri» **Armağan Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı**, Ankara, 1978

- T. Ateş «İ.Ü.İ.F. Öğrencilerinin Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Araştırma Değerlendirmesi», **İFM**, L/4 (1976 - 1977)
- R. Aybay «The Role and Position of Political Science in Turkey», **The Turkish Yearbook of International Relations**, 1977, Sh. 13 - 20
- R. Aybay «Yasama Meclislerinin İçtüzükleri», **Kanun-u Esasinin 100. Yıl Sempozyumu**, Hazırlayan : Siyasî İlimler Türk Derneği, Ankara, 1977, Sh. 283 - 326
- R. Aybay «The Constitution and Judicial Review in Turkey», SBF. Yayını, **Armağan, Kanun-u Esasinin 100. Yılı**, Ankara 1978, Sh. 331 - 351
- D. Baykal **Siyasal Katılma : Bir Davranış İncelemesi**, Ankara 1970, SBF yayını
- N. Berkes **Siyasi Partiler**, Ankara, 1946
- N. Berkes **İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz**, İstanbul, 1964 a
- N. Berkes **The Development of Secularism in Turkey**, Montreal, 1964 b
- N. Berkes : **Batıcılık Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler**, Ankara, 1965
- N. Berkes : **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara, 1973
- M. Bozdemir «Terör(mü) ve Terörizm(mi)?», **Yıllık** (SBF, BYYO), C. VI, 1981
- M. Bozdemir **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, Ankara, 1982
- T. Bulutay - N. Yıldırım «Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebepler», **SBFD**, 23 (1968)
- T. Bulutay «Türk Toplumsal Hayatında İktisadi ve Siyasi Gelişmeler», **SBFD**, 2 (1970)
- E. Çam : **Devlet Sistemleri**, İstanbul, 1976
- B. Dâver **Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik**, Ankara, 1955
- B. Dâver : «Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasal Elit», **SBFD**, 2 (1965)
- B. Dâver «Secularism in Turkey A Dilemma in Turkish Politics **SBFD**, 1 (1967)
- D. Ergil **Yabancılaşma ve Siyasal Katılma**, Ankara, 1980 a
- D. Ergil : **Türkiye'de Terör ve Şiddet**, Ankara, 1980 b
- Ü. Ergüder «Changing Patterns of Electoral Behavior in Turkey» **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, VII/IX (1980 - 1981)
- Ü. Ergüder : **Türkiye'de Tarım Fiyat Destek Siyaseti ve Siyaset**, İstanbul, 1981
- C. Eroğul **Demokrat Parti : Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 1970
- M. Y. Geyikdağ **Political Parties in Turkey - The Role of Islam** New York 1984, Praeger Special Studies
- Y. Gülmen **Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü**, İstanbul, 1979
- T. Güneş **Parlâmenter Rejimin Bugünkü Mânası ve İşleyişi**, İstanbul, 1956
- Y. Gürbüz : **Siyasal Sistemler**, İstanbul, 1980
- M. Heper : **Bürokratik Yönetim Geleneği**, Ankara, 1974
- M. Heper «The Recalcitrance of the Turkish Public Bureucracy to 'Bourgeois Politics'in Turkey A Multi Factor Political Stratification Analysis», **The Middle East Journal**, Autumn 1976 a
- M. Heper «Political Modernization as Reflected in Bureucratic Change The Turkish Bureucracy and a 'Historical Bureaucratic Empire' Tradition», **İJMES**, 7 (1976) b
- M. Heper «Atatürkçülük Karizmanın Emredici Siyasal Çerçeveye Dönüşümü», **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara, 1977
- M. Heper «Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez Kenar İlişkisi» **Toplum ve Bilim**, 9/10 (1980)
- M. Heper «Islam, Polity and Society in Turkey A Middle Eastern Perspective», **The Middle East Journal**, 3 (1981)
- M. Heper - F. Tachau «The State, Politics, and the Military in Turkey» **Comparative Politics**, October, 1983

- G. B. İsen «Terörizm Değişik Boyutlarıyla Çağdaş Bir Sorun» **Dicle Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1 (1983)
- E. Kalaycıoğlu «Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış» **İFM**, C. 37, 1979
- E. Kalaycıoğlu «Why Legislatures Persist in Developing Countries The Case of Turkey», **Legislative Studies Quarterly**, 1 (1980)
- E. Kalaycıoğlu - İ. Turan «Measuring Political Participation A Cross Cultural Application», **Comparative Political Studies**, 1 (1981)
- E. Kalaycıoğlu **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, 1983
- M. Kapani «Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar», **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara, 1977
- T. Karamustafaoğlu : **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, Ankara, 1965
- K. H. Karpat : **Turkey's Politics**, Princeton, 1959
- K. Karpat : **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967
- K. H. Karpat «Structural Change, Historical Stages of Modernization and the Role of Social Groups in Turkish Politics» **Social Change and Politics in Turkey**, Ed. K. H. Karpat, Leiden, 1973
- K. H. Karpat «The Politics of Transition Political Attitudes and Party Affiliation in Turkish Shantytowns», **Political Participation in Turkey**, Ed. E. D. Akarlı G. Ben Dor, İstanbul, 1975
- K. H. Karpat «Turkish Democracy at Impasse Ideology, Party Politics, and the Third Military Intervention» **International Journal of Turkish Studies**, 2/1 (1981)
- R. Keleş - A. Ünsal **Kent ve Siyasal Şiddet**, Ankara, 1982, SBF yayını
- A. T. Kışlalı **Forces Politiques dans la Turquie Moderne**, Ankara, 1967
- A. T. Kışlalı **Öğrenci Ayaklanmaları**, Ankara, 1974 a
- A. T. Kışlalı «Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerine Bir Araştırma», **SBFD**, 3/4 (1974) b
- S. Kili : **Turkey : A Case Study of Political Development**, İstanbul, 1968
- S. Kili : **Kemalism**, İstanbul, 1969
- S. Kili **1960 - 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul, 1976
- S. Kili **Atatürk Devrimi : Bir Çağdaşlaşma Modeli**, İstanbul, 1981
- E. Kongar **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, 1976
- E. Kongar **Atatürk ve Devrim Kuramları**, İstanbul, 1981
- Ş. Mardin «Historical Determinants of Social Stratification Class and Class Consciousness in Turkey» **SBFD**, 4 (1967)
- Ş. Mardin «Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire», **Comparative Studies in Society and History**, 1 (1969) a
- Ş. Mardin **Din ve İdeoloji**, Ankara, 1969 b
- Ş. Mardin «Ideology and Religion in the Turkish Religion», **IJMES**, 2/3 (1971)
- Ş. Mardin «Center - Periphery Relations A Key to Turkish Politics?», **Daedalus**, Winter 1973
- Ş. Mardin «Center - Periphery Relations A Key to Turkish Politics», **Political Participation in Turkey**, Ed. E. D. Akarlı - G. Ben - Dor, İstanbul, 1975
- Ş. Mardin «Laiklik İdeali ve Gerçekler», **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu**, İstanbul, 1977 a
- Ş. Mardin «Religion in Modern Turkey», **International Social Science Journal**, 24 (1977) b
- Ş. Mardin «Youth and Violence in Turkey», **Archives Europeennes de Sociologie**, 2 (1978)
- Ş. Mardin «Religion and Secularism in Turkey, **Atatürk : Founder of a Modern State**, Ed. A. Kazancıoğlu - E. Özbudun, London, 1981

- Ş. Mardin «Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci», (Çev.: N. Yavuz) **Felsefe Yazıları**, 5. Kitap, 1983 a
- Ş. Mardin «Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk», **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul, 1983 b
- Ş. Mardin «Religion and Politics in Modern Turkey», **Islam and Political Process**, Ed. J. P. Pascotori, London, 1984
- Ş. Mardin «Merkez - Çevre İlişkileri Türk Siyasetini Açıklayabilecek Anahtar», (Çev.: Ş. Gönen), **Dün ve Bugün Felsefe**, Kitap 1, 1985
- C. Nuhurat : «Türkiye Köylerinde Olağandışı Oy Verme», **SBFD**, 1 (1971)
- C. Oktay **Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi**, İstanbul, 1983
- İ. Onulduran : **Political Development and Political Parties in Turkey**, Ankara, 1974
- İ. Ortaylı «İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Rolü», **Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüz Yılı**, Ankara, 1976
- İ. Ortaylı «İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili», **Armağan Kanun-u Esasının 100. Yılı**, Ankara, 1978
- Ö. Ozankaya **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara, 1966
- Ö. Ozankaya **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara, 1971
- Ö. Ozankaya «Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları», **SBF**, 1/4 (1979)
- E. Özbudun **Parlâmenter Rejimde Parlâmentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara, 1962
- E. Özbudun **The Role of the Military in Recent Turkish Politics**, (Harvard Occasional Paper, no. 14), 1966
- F. Özbudun : **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara, 1968
- E. Özbudun «Sosyal Değişme ve Oy Verme Davranışları 1973 Seçimleri», **Özgür İnsan**, 15 (1974) a
- E. Özbudun : **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara, 1974 b
- E. Özbudun - F. Tachau «Social Change and Electoral Behavior in Turkey Toward a 'Critical Realignment'?, **International Middle East Studies**, 6 (1975)
- E. Özbudun **Siyasal Partiler**, Ankara, 1976 a
- E. Özbudun **Social Change and Political Participation in Turkey**, New Jersey, 1976 b
- E. Özbudun «1973 Seçimleri Üzerinde Bir İnceleme», **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara, 1977a
- E. Özbudun «İzmirde Siyasal Parti Yöneticilerinin Sosyo - Ekonomik Nitelikleri», **Prof. Dr. Osman F. Berki'ye Armağan**, Ankara, 1977b
- E. Özbudun - A. Ulsan (Eds) **The Political Economy of Income Distribution in Turkey**, New York, 1980
- E. Özbudun «Turkey The Politics of Political Clientelism» **Political Clientelism, Patronage and Development**, Ed. S. N. Eisenstadt - R. Lemarchand, London, 1981
- A. Payaslıoğlu : **Siyasi Partiler**, Ankara, 1952
- D. Perinçek **Türkiye'de Siyasal Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi**, Ankara, 1968
- A. Y. Sarıbay : **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası**, İstanbul, 1985
- S. Sayarı : «Some Notes on the Beginnings of Mass Political Participation», **Political Participation in Turkey**, Ed. E. D. Akarlı - G. Ben - Dor, İstanbul 1975
- S. Sayarı «Aspects of Party Organization in Turkey», **The Middle East Journal**, 30 (1976)
- S. Sayarı «The Turkish Party System in Transition», **Government and Opposition**, 1 (1978)
- B. Savcı «Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Siyaset Meyli» **SBFD**, 13 (1958)
- B. Savcı «Cumhuriyetin Tehlikede Kurumu Laiklik», **SBF Yüzüncü Yıl Armağanı**, Ankara, 1959

- B. Savcı «Türkiye'de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış», **SBFD**, 3 (1961)
- B. Savcı «Siyasi Partiler Kanun Tasarısı Dolayısıyla Bazı Mütelâalar», **SBFD**, 1 (1964)
- B. Savcı «Türkiye'nin Şartları Açısından Siyasal Partiler Rejimine Bakış», **SBFD**, 1 (1965)a
- B. Savcı Türkiye'de Reform Hareketlerinin Bir Analizi», **SBFD**, 4 (1965)b
- B. Savcı : «1966 Kısmi Senato Seçimleri Tahlili», **SBFD**, 3 (1966)a
- B. Savcı «Osmanlı Türk Reformlarının (Türk Islâhat Hareketlerinin) Bir Batı Demokrasisi Doğurma Çabaları», **SBFD**, 1966b
- M. Sencer : **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, İstanbul, 1968
- M. Sencer : **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971
- M. Sencer : **Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, İstanbul, 1974
- İ. Sunar **State and Society in the Politics of Turkey's Development**, Ankara, 1974
- İ. Sunar - B. Toprak : «İslam in Politics», **Government and Opposition**, 4 (1983)
- G. Şaylan **Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Ankara, 1974
- G. Şaylan «Parlâmentonun Mesleki Açısından Kuruluş Biçimi», **Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ankara, 1976
- G. Şaylan «Ordu ve Siyaset», **Armağan : Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı**, Ankara, 1978
- G. Şaylan **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, 1981
- Ş. Tekeli «Ekonomik Bunalımların Siyasal Sistemler Üzerinde Yaratabileceği Bazı Etkiler», **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara, 1977
- Ş. Tekeli «Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Çözüm Yolları ve Önerileri», **Türk Toplumunda Kadın**, Derl. N. Abadan - Unat, Ankara, 1979
- Ş. Tekeli : **Kadınlar ve Siyasal/Toplumsal Hayat**, İstanbul, 1982
- T. Timur : **Türk Devrimi ve Sonrası (1919 - 1946)**, Ankara, 1971
- O. Tokgöz : **Siyasal Haberleşme ve Kadın**, Ankara, 1979
- B. Toprak : «Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi», **SBFD**, 1/2 (1978)
- B. Toprak : **Islam and Political Development in Turkey**, Leiden, 1981
- T. Z. Tunaya : **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952
- T. Z. Tunaya : **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, 1960
- T. Z. Tunaya : **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul, 1962
- T. Z. Tunaya : **Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri**, İstanbul, 1970
- M. Tunçay **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923 - 1931)**, Ankara, 1981
- İ. Turan «Parti Disiplini Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler», **İFM**, 1/4 (1968-1969)
- İ. Turan «Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti», **İFM**, 1/4 (1969 - 1970)a
- İ. Turan **Cumhuriyet Tarihimiz**, İstanbul, 1969b
- İ. Turan «Silâhli Kuvvetler, Koalisyonlar ve Bakanların Özellikleri», **İFM**, 1/4 (1974 - 1975)
- İ. Turan «The Development of Violence as a Future of Turkish Political Life», **The Reevaluation of Existing Values and the Search for Absolute Values**, ICUS, Boston, 1978a
- İ. Turan «Parlâmenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye», **SBFD**, 1/2 (1978)b
- İ. Turan «Continuity and Change in Turkish Bureucracy : The Kemalist Period and After», **Atatürk and the Modernization of Turkey**, Ed. J. M. Landau, Colorado, 1984
- İ. Turan «Changing Horses in Midstream Party Changers in the Turkish National Assembly», **Legislative Studies Quarterly**, 1 (1985)
- M. Turhan «Siyasal Elit Değişim Kuramı», **Dicle Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2 (1984)
- Ş. Uysal **Siyasal Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, Ankara, 1984 TODAİE yayını
- A. Ünsal **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, Ankara 1980

- A. Ünsal «Orgines Professionnelles Des Élités Politiques Turques Les Élus de 1977»
S. L. Meray'a Armağan, C. II, Ankara, 1982
- S. Vaner «Etat, Société et Violence Politique en Turquie (1975 - 1980), **Bulletin de Liaison**,
 2 (1985)
- N. Vergin «Toplumsal Protesto ve Dinsel Hareketler», **İFM**, 1/4 (1977 - 1978)
- N. Vergin Siyaset Sosyolojisi (Ders notları), İstanbul, 1980, Filiz Y.
- Ç. Yetkin : **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul, 1982
- A. N. Yücekök «The Process of Political Development in Turkey», **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, IX (1968)
- A. N. Yücekök **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo - Ekonomik Tabanı**, Ankara, 1971
- A. N. Yücekök : **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlâmentonun Yeri**, Ankara, 1983
- Y. K. Zabunoğlu **Baskı Grupları. Baskı Grupları Siyasi Partiler İlişkileri**, Ankara, 1969